

De stad in beeld - Beeld van de stad

Evaluatie van het beleid op
het terrein van beeldende kunst in de
openbare ruimte

De stad in beeld - Beeld van de stad

Evaluatie van het beleid op
het terrein van beeldende kunst in de
openbare ruimte

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur
Mei 2011

Inhoud

Samenvatting		2
Algemene inleiding		5
Hoofdstuk I	De Stad in Beeld Internationale Beeldencollectie (IBC)	8
Hoofdstuk II	Beeld van de Stad Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte (BKOR)	19
Hoofdstuk III	IBC en BKOR	32
Hoofdstuk IV	Samenvatting in conclusies en aanbevelingen	34
<i>Bijlage 1</i>	<i>Samenvatting Welk Werk Waar van de BKOR</i>	36
<i>Bijlage 2</i>	<i>Oordeel deskundigen</i>	40

Samenvatting van het advies

In 2008 publiceerde het gemeentebestuur de nota *Stedelijk beeld - Rotterdam beeldenstad*, een nota waarin het gemeentelijk beleid op het terrein van kunst in de openbare ruimte wordt geformuleerd. Deze nota was mede een reactie op een eerder advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur *Beelden in de Storm* uit 2006. Het thans voorliggende advies is een evaluatie van het gevoerde beleid in de afgelopen jaren. Wethouder Cultuur stelt enkele vragen over de uitwerking van dit beleid. Daarnaast voegt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur enkele eigen bevindingen toe.

Beleid op het terrein van kunst in de openbare ruimte valt ruwweg in twee onderdelen uiteen: (inter)nationale kunst in het centrum van de stad en op enkele andere belangrijke plaatsen, naast kunstwerken in de woonwijken die veelal op basis van bewonersparticipatie van de grond komen. Deze tweedeling is een constante in het gemeentelijk beleid, ze bestaat al een halve eeuw. Hierna wordt deze tweedeling ook aangehouden, waarbij de verschillende functies van het beleid (beheren, verzamelen, communiceren) aan de orde komen.

Met betrekking tot de Internationale Beeldencollectie, tegenwoordig Sculpture International Rotterdam genaamd, merkt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur op dat de criteria voor de samenstelling van deze collectie niet geheel duidelijk zijn. Er behoren beelden tot deze collectie die niet van de gemeente zijn. Deze beelden zijn niet werkelijk in beheer bij de gemeente. Het jubileumjaar van de collectie (IBC is de opvolger van de in 1960 ingestelde commissie die het Fonds Stadsverfraaiing beheerde) zou gebruikt kunnen worden om nog eens goed naar de samenstelling van de collectie te kijken. Wat de Raad betreft zou de collectie zelfs nog wel wat uitgebreid mogen worden. Verschillende belangrijke beelden ontbreken in deze collectie en het 'toezicht' van de commissie IBC zou particuliere eigenaren kunnen stimuleren goed met hun beelden om te gaan. Het zou ook de informatieverstrekking aan het publiek over belangrijke beelden kunnen verbeteren.

De Raad adviseert voorts de beheersverantwoordelijkheden van de commissie IBC beter onder woorden te brengen in een actualisering van het reglement van de commissie uit het jaar 2000. Ook is het wenselijk dit reglement en de beheersovereenkomst voor de buitenbeelden, die bij de verzelfstandiging van het Centrum Beeldende Kunst is afgesloten, op elkaar af te stemmen. Op dit moment sluiten reglement en beheersovereenkomst niet goed op elkaar aan, hetgeen onduidelijkheid kan veroorzaken in de verantwoordelijkheidsrelaties.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur spreekt in zijn evaluatie van de werkzaamheden vanaf 2008 in positieve bewoordingen over het werk van de Internationale Beeldencommissie. Het beheer van de bestaande collectie is adequaat. De verwerving van nieuwe beelden is conform de gemeentelijke richtlijnen en de afspraken verlopen. Met name over de verwerving van nieuwe beelden met een permanent karakter is de Raad zeer te spreken. Wel plaatst hij vraagtekens bij enkele werken met een tijdelijk karakter. De Raad verzet zich niet principieel tegen tijdelijk beelden, maar meent dat ze niet altijd relevante kennis over de in transitie verkerende plekken in de stad hebben opgeleverd. Een terughoudende omgang met tijdelijke interventies wordt aanbevolen.

De Raad is zeer te spreken over de inspanningen die de Internationale Beeldencollectie heeft verricht op het punt van communicatie met het publiek. De informatieve en communicatieve functie heeft de laatste jaren veel aandacht gekregen en levert interessante resultaten op. Bij de plaatsing van nieuwe beelden wordt een zorgvuldige participatieprocedure gevolgd. Ten slotte adviseert de Raad een beeldbank op te zetten met rechtenvrij materiaal, opdat foto's en films van buitenbeelden sterker kunnen worden ingezet in de marketing van de stad.

In het hoofdstuk over de beelden die in de wijken zijn geplaatst en waar de afdeling Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte van het Centrum Beeldende Kunst zich vooral mee bezig houdt, wordt eveneens ingegaan op de omvang en de samenstelling van de collectie. Een cijfermatige analyse van de beschikbare gegevens laat zien, dat de precieze omvang van deze collectie niet te geven is. Er zouden nogal wat 'zwevende' beelden kunnen zijn, beelden waarvan niet duidelijk is wie de materiële beheersverantwoordelijkheid draagt. Formeel is de verantwoordelijke instantie het Centrum Beeldende Kunst in samenwerking met Gemeentewerken, op grond van de beheersovereenkomst uit 2006. Maar materieel wordt slechts een beperkt deel van de beelden onderhouden. Het advies van de Raad gaat dan ook in op het knelpunt van de beperkte beheers- en onderhoudsbudgetten die de gemeente op dit moment ter beschikking staan. De Raad bepleit een actief afstotings- of ontzamelingsbeleid indien het onderhoudsbudget de komende jaren niet toeneemt. In dit deel van het advies wordt ook nader ingegaan op de positie van deelgemeenten, nu sommige deelgemeenten overwegen zelf beleid met betrekking tot kunst in de openbare ruimte te willen voeren.

In zijn evaluatie gaat de Raad uitgebreid in op de werkwijze van het Centrum Beeldende Kunst bij de realisering van beelden met een participatief en buurtgericht karakter. Door deze kunstinstelling zijn alle processen en de uitkomsten daarvan nauwkeurig geboekstaafd. Mede op basis van oordelen van enkele deskundigen van buiten komt de Raad tot een positieve evaluatie van het beleid dat op dit onderdeel is gevoerd. Opvallend is de toename van tijdelijke beelden en projecten. Gelet op de bestaande onderhoudsproblematiek van permanente beelden en op de andere rol die buitenbeelden in de wijken spelen vergeleken met beelden op bijvoorbeeld de Coolingsingel of het Zuidplein, komt de Raad op het punt van 'tijdelijkheid' tot een andere conclusie dan hiervoor.

Het advies bevat een analyse van de herkomst van de beelden en gaat in op de financieringswijze ervan. De steun van uiteenlopende partijen als woningcorporaties, Pact op Zuid, Actieplan Cultuurbereik en de BKV geldstroom wordt beschreven. Stagnatie van diverse geldstromen is echter te verwachten. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit er krachtig voor de enkele jaren geleden onverhoeds en zonder enige politieke discussie afgeschafte percentageregeling weer in het leven te roepen.

De Raad gaat uitvoerig in op de gevolgen van het beleid voor de buitenbeelden op aspecten als leefbaarheid en city marketing. De effecten van dit beleid op het punt van 'gentrification' worden geanalyseerd en zo mogelijk met cijfers onderbouwd.

Ten slotte adviseert de Raad over de relatie tussen het beleid van de Internationale Beeldencommissie en van de afdeling Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte/Centrum Beeldende Kunst. Hij adviseert de situatie van dit moment te handhaven, maar ook de verantwoordelijkheden van directeur

Centrum Beeldende Kunst te verhelderen. De Raad adviseert om het inmiddels noodzakelijke proces van ontzamen transparanter te maken en een onafhankelijke, aan Burgemeester en Wethouders adviserende toetsingscommissie in het leven te roepen.

Algemene inleiding

Beeldende kunst in de openbare ruimte is van alle tijden. In de oudheid werden Griekse en Romeinse tempels voorzien van beelden en in de Middeleeuwen werden de Europese kathedralen rijk versierd met beeldhouwwerk. Monarchen plaatsten ruitersstandbeelden, allegorische beelden en fonteinen. De staat eerde zijn politieke en militaire helden met beelden in het publieke domein. Rotterdam versierde zijn nieuwe stadhuis in 1916 uitbundig met kunstwerken aan de buitenzijde en in de voor het publiek toegankelijke binnenruimten. Bestuurlijke en militaire personen, grote kunstenaars en sportlieden worden in de stad en plein public geëerd: Van Oldenbarnevelde, Van Hoogdendorp, Fortuyn, Karel Doorman, Caland, Gerrit Jan de Jongh, Tollens, Bep van Klaveren en Coen Moulijn. Daarnaast verzezen ook kunstwerken die minder direct naar personen verwezen, zoals de oorlogsmonumenten, monumentale kunst aan de gebouwen van de Wederopbouw en meer autonome beelden en wandreliëfs.

De laatste decennia voert kunst een strijd met de roep om aandacht van allerlei commerciële uitingen aan de openbare weg. Deze beelden staan op diverse plaatsen in de stad en moeten daar de concurrentie aangaan met een overdaad aan niet-artistieke signalen: verkeer, etalages, reclameborden, lantarenpalen, bushokjes en ga zo maar door. Voor het beeld is de situatie vaak niet ideaal en kost het moeite je op een werk te concentreren. De kunstwerken staan meestal alleen in het publieke domein en kunnen ter plekke niet vergeleken worden met andere kunstwerken en is daar weinig tot geen informatie over het werk beschikbaar. Een kunstwerk in de openbare ruimte moet hard vechten om aandacht te krijgen. Om zijn functie waar te maken worden er bijzondere eisen aan het kunstwerk in de openbare ruimte gesteld. Het krijgt zijn bestaan niet zo makkelijk cadeau.

Voor de gemeente Rotterdam als beheerder van het publieke domein is er alle reden specifiek beleid te voeren met betrekking tot beeldende kunst in de openbare ruimte. Aan deze kunst die buiten de vertrouwde kunstcontext wordt getoond worden immers bijzondere eisen gesteld. De gemeente Rotterdam voert al ten minste een halve eeuw zo'n specifiek beleid. De meest recente beleidsnota van de gemeente *Stedelijk beeld - Rotterdam beeldenstad* verscheen in juli 2008. Het voorliggende advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is een evaluatie van het in deze nota geformuleerde beleid.

Kunstwerken worden over het algemeen door twee zaken gekarakteriseerd. Enerzijds heeft het kunstwerk een autonoom karakter, een intrinsieke, esthetische betekenis. Het kunstwerk wordt daarbij op dit autonome karakter beoordeeld. Anderzijds verwijst het kunstwerk vaak (maar niet altijd) naar een belang of positie in de buitenwereld. Het kunstwerk heeft dan een externe functie of doel, het heeft een betekenis naast het autonome karakter. Die externe (extrinsieke) betekenis wordt er door de samenleving (maar vaak ook door de kunstenaar zelf) aan toegekend. Kunstwerken in de openbare ruimte hebben bijna altijd ook een extrinsieke betekenis.

In de hierboven genoemde beleidsnota heeft de gemeente Rotterdam vrij precies aangegeven wat de redenen zijn om beelden in de openbare ruimte te plaatsen. Die redenen sommen wij hierna op, omdat ze de criteria vormen om de uitvoering van het beleid achteraf te toetsen.

- het profileren van Rotterdam als creatieve stad

- het profileren van Rotterdam als stad met een actueel en internationaal cultureel klimaat
- het verbeteren van de openbare ruimte in Rotterdam, met name op imagobepalende plekken
- het behoud van cultureel erfgoed en de waardering hiervoor
- het betrekken van een breed publiek bij de hedendaagse beeldende kunst (participatie)
- het opwaarderen van delen van de stad door middel van creativiteit en beeldende projecten (gentrification)¹

Deze externe doelen worden in de gemeentelijke beleidsnota verder uitgewerkt.

Het beleid van de gemeente Rotterdam met betrekking tot kunst in de openbare ruimte valt in twee delen uiteen. Er zijn beelden op belangrijke plekken in de stad (stadsassen, VIP-gebieden) die aan nationale en zelfs internationale kwaliteitseisen moeten voldoen. En er zijn beelden die buiten de centrumgebieden in de wijken worden gesitueerd en waar het kwaliteitscriterium veeleer met de wijze van totstandkoming te maken heeft, met de mate van bewonersparticipatie.

Deze tweedeling is niet nieuw, is eigenlijk altijd een constante in het Rotterdamse beleid rondom buitenbeelden geweest. In 1960 werd het Fonds Stadsverfraaiing in het leven geroepen met een commissie die de gelden uit dit fonds kon aanwenden voor de aanschaf van belangrijke, internationale beeldhouwwerken in het centrum van de stad. Vanaf het begin van de jaren '70 ontstonden in Rotterdam wijkgerichte beeldende activiteiten toen 'townpainting' genaamd. Townpainting was een activiteit van de Rotterdamse Kunststichting in samenwerking met wijkorganisaties en de toen nieuwe deelgemeenten. Deze tweedeling in het beleid van de jaren '70 werd wel gekarakteriseerd als 'met en zonder wijkparticipatie'. Overigens was er altijd een stevige discussie over de mogelijke samenhang tussen beide activiteiten.

Ook vandaag de dag is deze tweedeling te herkennen tussen de kunstwerken die vooral een autonoom karakter hebben, die van internationaal gewicht zijn en die op centrumlocaties staan enerzijds en kunstwerken die wijkgericht zijn, gekenmerkt worden door een sterke betrokkenheid van de bevolking en die vaak een tijdelijk of toegepast, niet zelden instrumenteel karakter hebben anderzijds. Het eerste type activiteiten valt onder de Internationale Beeldencommissie (IBC), de tweede door Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte (BKOR), een afdeling van Centrum Beeldende Kunst. Deze tweedeling in het gemeentelijk beleid wordt in dit advies eveneens aangehouden, zij het dat we aan het eind de vraag stellen naar de eventuele samenhang tussen beide type activiteiten.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur bracht in 2006 het advies *Beelden in de Storm* uit over beeldende kunst in de openbare ruimte waarin meer is ingegaan op de geschiedenis en de kunsttheoretische achtergrond van kunst in de openbare ruimte. Tevens ging dit advies in op de organisatorische vorm die het beleid in Rotterdam had gekregen.

De hierboven genoemde gemeentelijke nota was het antwoord op het advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur uit 2006. In november 2010

---

¹ Gemeente Rotterdam, notitie kunst in de openbare ruimte *Stedelijk beeld - Rotterdam beeldenstad*, 2008, pagina 12

verzoekt de wethouder Kunst en Cultuur de Raad opnieuw om advies. Enerzijds om het vanaf 2006 gevoerde beleid te evalueren, anderzijds met oog op veranderingen in het cultuurbeleid en de financiering van beelden in de openbare ruimte die het noodzakelijk maken na te denken over toekomstig beleid.

De wethouder vraagt in concreto:

- naar de effecten van beleid op een aantal thema's
- naar de prestaties van de afzonderlijke organisatie-onderdelen IBC en BKOR
- enkele detailvragen per IBC en BKOR
- naar de taakverdeling tussen IBC en BKOR
- naar betrokkenheid van bewoners en bevolkingsgroepen
- naar de financiering van het geheel en mogelijkheden tot grotere efficiency
- naar de optimale organisatiestructuur

Bij de bespreking van beide organisatie-onderdelen houden we in het navolgende advies globaal dezelfde indeling aan:

- Omvang van en criteria voor de samenstelling van de collectie.
- Evaluatie van de werkzaamheden van IBC en BKOR.
- Toetsing van projecten op de doelstellingen en thema's uit de adviesaanvraag van de wethouder.
- Beantwoording enkele resterende vragen.

Hoofdstuk I De Stad in Beeld

Internationale Beeldencollectie (IBC)

Inleiding

IBC is opgericht in 1999 en bestaat uit een collectie, een adviescommissie en een projectbureau. De commissie is door Burgemeester en Wethouders van Rotterdam geïnstalleerd in december 1999 en is, juridisch gezien, een commissie ex artikel 84 van de Gemeentewet. De commissie heeft desondanks geen directe advieslijn naar Burgemeester en Wethouders maar adviseert door tussenkomst van de directeur van het Centrum Beeldende Kunst. Het projectbureau dat de commissie ondersteunt is formeel een afdeling van het Centrum Beeldende Kunst, een van de grote Rotterdamse kunstinstellingen die de status van een door de gemeente gesubsidieerde kunstinstelling heeft. Inrichting en werkwijze van IBC is gebaseerd op een reglement Commissie Internationale Beeldencollectie dat in werking is getreden op 1 januari 2000.

Sinds enige tijd communiceert IBC haar activiteiten onder de naam Sculpture International Rotterdam (SIR). Gelet op de internationale kwaliteiten en intenties van IBC is dat begrijpelijk. Er ligt een aardige parallel met namen als Poetry International, Jazz International Rotterdam en International Film Festival Rotterdam. Hierna spreken we over de Internationale Beeldencollectie, de officiële naam ² en doelen daarbij dan zowel op de collectie kunstwerken, op de adviescommissie die zich met deze beelden bemoeit als op het bureau dat de werkzaamheden voorbereidt en uitvoert, afgekort IBC.

1 Omvang van en criteria voor de samenstelling van de collectie

In *Stedelijk beeld - Rotterdam beeldenstad*; notitie kunst in openbare ruimte spreekt het gemeentebestuur in juli 2008 over 38 beelden die tot de collectie behoren. In een folder die de IBC in oktober 2010 heeft uitgebracht worden 45 kunstwerken afgebeeld en beschreven. Op de website van IBC kunnen we (januari 2011) zelfs 50 werken tellen. De precieze omvang van de collectie is voor een buitenstaander niet op het eerste oog duidelijk.

Alle permanente kunstwerken die tot IBC behoren staan in de openbare ruimte. Op één na en wel 'De voetballer' van Hendrik Chabot, een beeld dat in de hal van het Feijenoordstadion is geplaatst en daarom niet altijd voor iedereen toegankelijk is. Diverse tijdelijke werken van IBC aan de Coolingsingel zijn evenmin altijd toegankelijk (geweest).

De meeste werken van de collectie zijn gemeente-eigendom. Een aantal werken dat tot de collectie behoort is dit echter niet. Zo is de Naum Gabo voor het warenhuis De Bijenkorf van een belegger, het Bouwfonds Asset Management; is de 'Melly Shum' van Ken Lum dat hangt aan een gebouw dat eigendom is van de particuliere Stichting Witte de With een bruikleen van de kunstenaar; is het werk '1989' van John Körmeling eigendom van de

---

² Er zou onderhands wel toestemming zijn gegeven voor deze naamswijziging door de dienst Kunst en Cultuur en de directeur van het Centrum Beeldende Kunst

eigenaar(s) van de Hillekopflat. Het neon lichtobject onder de arcade van het Nederlands Architectuurinstituut 'Zonder titel' van Peter Struycken is eigendom van de Stichting Nederlands Architectuurinstituut, evenals het aan het depotgebouw hangende 'The Hermitage' van Lebbeus Woods. De bakstenen wandsculptuur 'Wall relief No.1' van Henry Moore is eigendom van de particuliere eigenaar Maarsengroep. Ook de gemeentelijke beelden vallen onder verschillende beheerders. De 'Screwarch' van Claes Oldenburg is onderdeel van de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen, terwijl 'Three columns' van George Rickey op de voorgevel van de Rotterdamse Schouwburg onder de verantwoordelijkheid valt van pandbeheerder Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam. De meeste werken van IBC worden in financiële en technische zin beheerd door Gemeentewerken.

Al met al wordt niet snel duidelijk wat nu eigenlijk het verzamel- of indelingscriterium van IBC is. Wat maakt deze collectie tot een samenhangende, consistente collectie? In ieder geval niet de eigendomsverhouding. Of is het opbouwen van een consistente collectie niet het doel? Er moet toch ergens een verzamelcriterium zijn? Voor de stadsflaneur ontbreken op het eerste gezicht enkele opvallende buitenbeelden in deze collectie, zoals het monument voor G.J. de Jongh in het Museumpark, de beelden van Van Oldenbarnevelt en G.K. van Hoogendorp aan de Coolingsingel, het Calandmonument op het Willemsplein, Tollens in Het Park en van de recentere beelden de Nieuwe Delftse Poort van Cor Kraat en Marathon van Henk Visch. Waarschijnlijk, maar dat wordt nergens uitgesproken, hebben deze beelden naar de mening van IBC niet de artistieke kwaliteit die behoort bij een collectie van internationaal niveau.

Uit navraag blijkt, dat bij de oprichting van IBC in 1999 de toenmalige commissie een selectie van een veertigtal kunstwerken heeft gemaakt uit de op dat moment in de stad opgestelde beelden. Waarbij is gekozen voor het criterium kwaliteit; de intentie was niet om tot een samenhangende collectie te komen (als dat al mogelijk en wenselijk zou zijn). Een nieuw samengestelde commissie heeft enkele jaren later de collectie bewust willen uitbreiden met verschillende andere belangrijke beelden, al dan niet eigendom van de gemeente Rotterdam.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseert het gemeentebestuur om, op advies van IBC, een helder afbakeningscriterium vast te stellen welke buitenbeelden wel en welke niet tot deze collectie behoren. Het jubileumjaar 2011, waarin IBC het tiende jubileum van de collectie viert, is een mooi moment tot een integrale herijking van de collectiecriteria over te gaan. Vervolgens kunnen de resultaten van deze herijking in de (gedrukt en digitale) publicaties van IBC worden opgenomen en toegelicht. Wat de Raad betreft mag de omvang van de collectie toenemen (zonder dat de onderhoudslast groeit). Beelden kunnen er baat bij hebben dat een actieve commissie op hun welzijn let en het publiek heeft er baat bij dat over beelden relevante informatie wordt verstrekt. Dat gebeurt te weinig bij beelden die nu buiten bereik van IBC blijven.

Daden van beheer

De enigszins verwarrende beheersituatie die in de vorige paragraaf is beschreven, de nogal uiteenlopende eigendomsverhoudingen waardoor deze collectie wordt gekenmerkt, wordt gecompliceerd doordat de commissie IBC geen eigen zelfstandige bevoegdheden heeft ten aanzien van het beheer van de collectie. De commissie IBC is immers een adviescommissie van Burgemeester en Wethouders die geen autonome taken en

verantwoordelijkheden heeft met betrekking tot collectiebeheer. Commissie en projectbureau IBC hebben voor alle daden van beheer de medewerking nodig van andere eigenaren en collectiebeheerders en kunnen weinig tot niets afdwingen. De enige min of meer zelfstandige uitvoeringstaak van IBC ligt bij de totstandkoming en plaatsing van nieuwe werken; hier geeft het reglement de commissie de taak om 'het totstandkomingsproces van de werken van beeldende kunst en de plaatsing ervan' te begeleiden. Begeleiden gaat al verder dan adviseren.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseert de beheersverantwoordelijkheden van de commissie IBC met betrekking tot de bestaande beelden in de collectie te verduidelijken en de commissie meer invloed te geven om het gedrag van de eigenaren en beheerders van deze werken in positieve zin te beïnvloeden. De bemoeienis van IBC met niet-gemeentelijke eigenaren kan nog toenemen ten gunste van de onderhoudskwaliteit van de buitenbeelden in Rotterdam. IBC heeft zich de afgelopen jaren het lot aangetrokken van diverse beelden die niet in opdracht van de gemeente zijn verworven, maar die toch karakteristiek zijn voor de stad. Dat is winst, voor de beelden en voor de stad.

Beheersovereenkomst gemeente met Centrum Beeldende Kunst

Bij de verzelfstandiging van de tak van dienst Centrum Beeldende Kunst en de oprichting van de gelijknamige stichting werd een overeenkomst van collectiebeheer gesloten. Op basis van deze overeenkomst is de directeur-bestuurder van het Centrum Beeldende Kunst bevoegd om buitenbeelden te beheren, in bruikleen te geven aan derden, nieuwe werken te verwerven en dergelijke.

Volgens artikel 2 van deze overeenkomst (gedateerd 25 april 2006) bestaat de door de gemeente aan de stichting in beheer gegeven collectie uit: "de gemeentelijke kunstwerken in eigendom van de gemeente Rotterdam die zich bevinden in de openbare ruimte met inbegrip van kunstwerken in of aan gemeentelijke gebouwen." Er wordt verder niet verwezen naar een register, een lijst of een bijlage. Daarom mogen we uit de bewoordingen van deze overeenkomst opmaken dat alle in eigendom van de gemeente zijnde kunstwerken in de openbare ruimte zonder uitzondering in één keer in beheer zijn gegeven aan Centrum Beeldende Kunst. Niet alleen de beelden uit de IBC collectie, maar ook alle beelden bij gebouwen die in beheer zijn bij het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam en anderen, zoals scholen, sporthallen, kantoren, musea, theaters, brandweer- en ambulanceposten en nog veel meer. Deze collectie vinden we terug in hoofdstuk II van dit advies als de 'Rotterdamse Beelden Collectie'.

- Over de positie van IBC wordt in deze overeenkomst niet gerept. Dit is jammer, want daarmee wordt de verhouding tussen de bevoegdheden van directeur Centrum Beeldende Kunst en van IBC er niet helderder op. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur beveelt aan om de collectiebeheersovereenkomst van 2006 en het reglement van IBC uit 2000 op elkaar af te stemmen. De beheersovereenkomst zou ook meer specifiek kunnen ingaan op de IBC beelden en wellicht een onderscheid kunnen of moeten maken tussen spelregels die op de IBC collectie van toepassing zijn en spelregels ten aanzien van de overige werken (bijvoorbeeld op het punt van de vervreemding).

Overigens is deze beheersovereenkomst ook op andere punten opmerkenswaardig. Zo wordt de onderhoudsopdracht van alle kunstwerken die onder deze overeenkomst vallen, alle gemeentelijke kunstwerken in het

publieke domein derhalve, uitsluitend aan Gemeentewerken gegeven. Andere behorende gemeentelijke diensten zoals het Ontwikkelingsbedrijf worden niet genoemd. Zo valt nu bijvoorbeeld het onderhoud van de 'Screwarch' van Oldenburg onder de onderhoudsplicht van Gemeentewerken op grond van de ruime definitie van artikel 2, een werk dat indertijd door directeur Boijmans Van Beuningen is aangeschaft.

2 Evaluatie van de werkzaamheden van IBC vanaf 2008

In de adviesaanvraag van 15 november jl. formuleert wethouder Kunst en Cultuur zeven specifieke vragen ten aanzien van IBC. Vervolgens nodigt zij de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur uit om de activiteiten van IBC te toetsen aan de vijf centrale doelstellingen van het beleid op het terrein van kunst in de openbare ruimte. De Raad beantwoordt de vragen van de wethouder in de volgorde beheer van de collectie, uitbreiding van de collectie en kennisoverdracht & communicatie.

1 Beheer en behoud van de collectie gedurende de afgelopen jaren

De jaarverslagen en de website van IBC geven een goed beeld van de activiteiten op het terrein van beheer en behoud. Bijzonder veel aandacht is gaan zitten in de restauratieproblematiek van de Gabo, het voor Rotterdam uiterst belangrijke werk voor de Bijenkorf. Het gemeentebestuur van Rotterdam is nauw betrokken bij de gesprekken met de eigenaar over het gedetailleerde restauratieplan dat mede in samenwerking met externe restauratie-adviseurs is opgesteld. Ook heeft IBC zich bijzonder ingespannen voor het behoud van een ander belangrijk werk, 'Wall Relief' van Henry Moore, een werk dat in zijn bestaan wordt bedreigd door de herontwikkeling van de kantoorlocatie waarvan het deel uitmaakt. De inspanning van alle partijen heeft er in geresulteerd dat de architect van de nieuwbouw ter plaatse, de Architecten Cie, een goede plek voor deze grote sculptuur in het nieuw te bouwen complex 'First Rotterdam' heeft opgenomen. Daarnaast heeft IBC zich de afgelopen jaren ook bezig gehouden met de Zadkine, het Eramusbeeld, de verplaatsing van Kings 'Quill' naar het Zuiderpark en het onderhoud van Förgrs 'Tor und Stele' naast het hoofdbureau van politie. Samen met de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting heeft IBC een plan opgesteld voor de aanlichting van de beelden. Per kunstwerk en per plek is aangegeven wat de meest wenselijke verlichting is. Daarnaast doet IBC onderzoek naar mogelijkheden voor behoud van de twee beelden van De Kooning die de stad in bruikleen heeft (Hofplein), gericht op definitieve verwerving van die beelden.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur acht de beheersinspanningen van IBC adequaat. De vraag van de wethouder 'heeft SIR voldoende zorg gedragen voor het beheer en behoud van de internationale beeldencollectie' kan derhalve positief worden beantwoord.

2 Uitbreiding van de collectie

Naast het beheer van de collectie heeft IBC nog twee taken: uitbreiding van de collectie, kennisoverdracht en communicatie naar het publiek. IBC doet voorstellen aan het gemeentebestuur over een geleidelijke uitbreiding van de collectie. Daarbij moet het gaan om tijdelijke en permanente projecten met landelijk en internationaal bereik, kunstwerken die direct gerelateerd kunnen worden aan de 'Grote Lijnen van de stad' en belangrijke stadsentrees. Hieronder verstaat het gemeentebestuur 'de stadsboulevards, de centrumboulevards, de kades en eventueel de stadsparken. Locaties die groot zijn in omvang, in diversiteit en/of in hoeveelheid bezoekers. Ofwel

locaties met internationale potentie die het imago van de stad positief en effectief kunnen beïnvloeden'.³

Prima vista lijkt het vrij duidelijk wat het werkterrein van IBC is als het gaat om het doen van voorstellen voor uitbreiding van de collectie. Of een (voorgenomen aankoop van of opdracht voor een) kunstwerk van landelijk en internationaal niveau is kan bijvoorbeeld afgemeten worden aan het belang dat in het nationale en internationale kunstdiscours wordt toegekend aan een kunstenaar en zijn oeuvre, aan de positie van de kunstenaar in de internationale kunstmarkt, aan een beoordeling van het werk dat eerder en elders van de kunstenaar in het publieke domein is geplaatst. Niet dat daarover geen meningsverschillen kunnen bestaan, maar er zijn procedures als peer review ontwikkeld om tot een zorgvuldig oordeel te komen. Ook de 'Grote lijnen van de stad' zijn inmiddels wel bekend, met name als gevolg van gemeentelijke besluitvorming.⁴ IBC meldt in haar jaarverslagen vanaf 2006 tot heden, dat zij haar activiteiten richt op de navolgende gebieden:

- Coolsingel van Hofplein tot aan de Erasmusbrug
- Stationsgebied
- Laurenskwartier
- Zuidplein

Uit de opdracht aan IBC blijkt, dat de te verwerven beelden in verband staan met processen van ruimtelijke ordening en fysieke stedelijke ontwikkeling, met meer of minder grootschalige vormen van gebiedsontwikkeling en de toekomst van deze gebieden na herstructurering. In deze zin vertoont het programma van IBC overeenkomst met dat van BKOR (zie hoofdstuk II van dit advies). Toch is voor IBC het verband tussen kunstwerk en gebiedsontwikkeling minder dwingend dan voor BKOR. De werken die door en voor IBC zijn aangeschaft zijn minder locatiespecifiek. Weliswaar wordt er voor de IBC werken altijd zorgvuldig naar een goede locatie gezocht, veelal worden ze ook voor die locatie ontworpen, maar er wordt van tijd tot tijd wel met de beelden geschoven. Aangezien deze mede op grond van hun sterk autonome karakter worden geselecteerd kunnen die dat in de meeste gevallen ook wel hebben.

In de vorige alinea gaat het de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur om de ruimtelijke inbedding van een werk. Er is daarnaast een benadering mogelijk die vanuit de betekenis van een kunstwerk tot plaatsbepaling leidt. Zo zou het beeld van McCarthy een kritiek zijn op het consumentisme, waardoor plaatsing in de nabijheid van het winkelcentrum voor de hand ligt. Terwijl de 'Cascade' van Van Lieshout het probleem van energieverstopping tot uitdrukking zou brengen, wat voor de huidige plek relevant is. Maar ook deze functies kunnen verschuiven en de beelden verschuiven dan mee.

Vanaf 2008 zijn er drie permanente beelden toegevoegd aan de collectie, te weten 'Cascade' van Atelier Van Lieshout (geplaatst maart 2010) en 'The Idlers Playground' van Cosima von Bonin (geplaatst oktober 2010). Zeer recent vond de wereldpremière plaats van de film *Commission* van Erik van Lieshout, een film die gemaakt is in het kader van de werkzaamheden van IBC in het Hart van Zuid. Nog dit jaar volgt het werk van Michael Elmgreen & Ingar Dragset (toevallig in samenhang met de opening van hun

---

³ *Stedelijk beeld - Rotterdam beeldenstad*; notitie kunst in openbare ruimte, juli 2008, pagina 23

⁴ Stadsvisie Rotterdam, Ruimtelijke ontwikkelingsstrategie 2030, vastgesteld op 29 november 2007; Binnenstadsplan 2008-2020 Binnenstad als Citylounge; Programmaplan Binnenstad 2010-2014; Werkplannen Pact op Zuid

tentoonstelling in de Onderzeebootloods deze zomer) en later dit jaar volgt plaatsing van een werk van Chris Evans. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren langs de Coolsingel zes tijdelijke werken te zien en/of te horen geweest, waarvan erop het moment van publicatie van dit advies nog één te zien is, de geluidsstudio 'Grr Jamming Squeak' van Paola Pivi. Eerder stonden er op of in de directe nabijheid van de Coolsingel de werken SIR Cinema, 'Don't Miss a Sec!' van Monica Bonvicini, 'Recording' van Germaine Kruij, 'Big Mind Sky' van Ugo Rondinone en 'Taneda's Coolsingel Cube' van Yohei Taneda. Daarnaast heeft IBC het initiatief genomen tot of meegewerkt aan enkele tijdelijke samenwerkingsprojecten met bijvoorbeeld Museum Boijmans Van Beuningen in het kader van de tentoonstelling Pipilotti Rist en met Witte de With ter gelegenheid van de tentoonstelling Billy Apple®.

- De vraag van de wethouder "heeft SIR zich gericht op de vooraf vaststelde 'Grote Lijnen van de stad' en heeft dit het beoogde effect gehad" kan thans als volgt worden beantwoord. Ja, IBC heeft zich met de keuze voor de vier hiervoor genoemde gebieden geheel gericht op die gebieden in de stad die uit hoofde van het ruimtelijk beleid van de gemeente tot de 'Grote Lijnen' worden gerekend. De vraag naar het beoogde effect wil de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur aldus beantwoorden. Dat de afgelopen drie jaar drie permanente beelden zijn opgeleverd en er dit jaar nog twee volgen is een goed resultaat. Immers, IBC beelden zijn in principe min of meer 'voor de eeuwigheid' bedoeld. Uitbreiding van deze collectie dient gestaag, maar weloverwogen plaats te vinden waarbij ook meegewogen dient te worden dat de omgeving van deze beelden tijdens hun bestaan vaak van karakter en verschijningsvorm zal veranderen. Op grond daarvan dient een beeld ook voldoende autonome kwaliteiten te hebben. De vier geplaatste en nog te plaatsen beelden voldoen aan deze karakteristiek en versterken ipso facto de Coolsingel-as.

Met de keuze voor relatief jonge kunstenaars (Van Lieshout, Von Bonin, Evans en Elmgreen & Dragset) geeft IBC uitwerking aan een voornemen dat reeds in het door het gemeentebestuur goedgekeurde werkplan van IBC voor de periode 2006-2009 is vastgelegd:

"De urbane omgeving van de Coolsingel vraagt om een zekere mate van stellingname vanuit de kunstwereld. Nergens wordt immers zo zeer om aandacht geschreeuwd door zoveel verschillende afzenders als juist in die openbare ruimte. Kunst kan dus in de arena van de Coolsingel ook nu tot zijn recht komen door zijn capaciteit enerzijds tegen de overvloed aan signalen, anderzijds door de blik te vangen, te integreren en te sensibiliseren. De nieuw te realiseren kunst aan de Coolsingel (kritisch of affirmatief ten opzichte van de consumptiemaatschappij in al haar aspecten) moet zich verhouden tot hedendaagse thema's als commercie, de consumptiemaatschappij en het urbane stadsbeeld dat het geheel ter plekke bepaalt. Dat vergt interventies van een speciaal karakter door een gebruik van andere middelen en voorstellen/oplossingen dan die welke bekend en gangbaar zijn. Het kan gaan om kunst die direct, energiek en kritisch op de omgeving en het publiek ingaat, maar ook om kunst die onderduikt en zich verscholen voordoet op onopvallende, niet-monumentale plekken. Voor de sculpturale herinrichting worden daarom betrekkelijk jonge kunstenaars van internationaal niveau gevraagd een project te ontwikkelen. Door te kiezen voor ongewone vormen activeer je

de nieuwsgierigheid van een veel breder publiek dan alleen van de reguliere kunstconsument".⁵

- De vragen van wethouder Kunst en Cultuur "wat is er vanaf 2008 gerealiseerd?" en "wat is niet gerealiseerd en wat was hier de aanleiding voor?" kunnen thans al volgt worden beantwoord. Er zijn drie permanente beelden gerealiseerd, twee volgen nog dit jaar. Daarnaast is IBC in overleg over de plaatsing van meerdere permanente beelden, met name voor het Stationsgebied (entree van de stad, begin van de culturele as), het Laurenskwartier (initiatief Rotte-Dam) en Willemsplein (kunstwerk in het kader van de renovatie van dit plein). Verschillende lopende opdrachten voor de Coolingsingel-as zullen eveneens resulteren in permanente beelden. Omdat IBC opereert in gebieden die onderdeel zijn van complexe en vaak langdurige transformatieprocessen worden de beelden niet in een hoog tempo opgeleverd. Dat is, zoals de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur hiervoor al stelde, gezien het permanente karakter van beelden die internationaal van niveau behoren te zijn, aanbevelenswaardig.

Tijdelijke werken

Ook vraagt de wethouder naar tijdelijke beelden: "Welke projecten waren tijdelijk? Zijn met deze projecten de beoogde doelstellingen bereikt?" Dit roept de vraag op naar het waarom van tijdelijke projecten en waarom in deze mate? Naar verhouding heeft IBC vrij veel energie gestopt in de realisering van tijdelijke projecten. Aan de Coolingsingel zijn dat er tot nu toe zes, terwijl de vier lopende projecten voor het Zuidplein eveneens uitgaan van een tijdelijk karakter.⁶ Op de tijdelijke beelden op de Coolingsingel is hiervoor reeds ingegaan. Wat Pact op Zuid betreft, deze organisatie heeft IBC uitgenodigd om een voorstel te ontwikkelen voor het gebied dat gekenschetst wordt als het Hart van Zuid. Dit is een van de VIP-gebieden uit de Stadsvisie en derhalve een voor de hand liggend werkgebied voor IBC.

Aangezien het gebied van en rondom het Zuidplein nog vele jaren in herstructurering is heeft IBC een in tijd gefaseerd voorstel ingediend. Deze fasering ziet er als volgt uit. In de eerste fase wordt met vier kunstenaars die 'het Zuidplein een gezicht, dynamiek en verbeelding kunnen geven'.⁷ Aan de kunstenaars Ai Weiwei (Beijing), Erik van Lieshout (Rotterdam), Hendrik-Jan Hunneman (Rotterdam) en Ken Lum (Canada) is een schetsontwerp gevraagd. Na deze vier kunstenaars zou IBC "graag de mogelijkheid krijgen om nieuwe opdrachten en ontwerpen te formuleren die betekenis verlenen aan de sloop- en bouwfase van het Zuidplein: zowel grotere opdrachten als zogenaamde 'prikacties, performances en eendaagse gebeurtenissen die eenvoudig te realiseren zijn maar veel effect sorteren. Ten slotte zal er een 'Eindbeeld' komen, een spraakmakend kunstwerk, een icoon voor het Zuidplein van de hand van een internationale beroemdheid, dat als 'Hart van het hart' van Zuid de identiteit van het plein gaat bepalen".⁸

---

⁵ Werkplan Internationale Beelden Collectie Rotterdam 2006-2009 pagina 6

⁶ De film *Commission* van Erik van Lieshout is als film van blijvende aard. De 'locatie' waarop deze film eventueel in of nabij het Zuidplein wordt vertoond is echter tijdelijk van aard, zeker nog het komend decennium. Het is de vraag of deze film, na het gereed komen van een gereconstrueerd Zuidplein, een betekenisvolle fysieke plek op deze locatie kan krijgen.

⁷ Op Zuid. De kunst van Rotterdam-Zuid: NAI Uitgevers, 2009, pagina 188

⁸ Idem, pagina 189

Waarom eigenlijk tijdelijke projecten naast permanente beelden? In het werkplan van IBC voor de periode 2006-2009 wordt de keuze voor tijdelijke projecten als volgt gemotiveerd: "Naast blijvend werk wordt er voor de Coolsingel ook nadrukkelijk gedacht aan een aantal opdrachten met een semi-permanent karakter. Dergelijke projecten bieden de mogelijkheid direct in te spelen op de dynamiek van de veranderingen aan de Coolsingel, zoals de herinrichting, nieuw- en verbouw aan de stadsas en grote evenementen als het sportjaar 2005. De semi-permanente en tijdelijke projecten zijn geschikt om moeilijke locaties te veroveren met kunst - om ze als het ware eerst eens te testen - voor een definitieve oplossing gekozen wordt. De verborgen bunker naast het Stadhuis is zo'n locatie, maar ook de inzet van meer hedendaagse uitingsvormen van beeldende kunst (video) kan zo 'getest' worden".⁹

In de nota *Coolsingel-as, van Hofplein tot Erasmusbrug; Nieuwe publieke werken 2008-2012* motiveert IBC de keuze voor een andere aanpak voor de Coolsingel (de argumenten lijken eveneens voor het Zuidplein geldig) aldus:

"Het meerjarenprogramma voor de Coolsingel-as wil in de periode 2008-2012 kunstwerken van internationale allure realiseren op de Coolsingel-as, vooruitlopend op en parallel aan de herstructurering van de Coolsingel en inspringend op de actualiteit. De dienst Stedenbouw (dS+V) zal rond 2010 zijn ontwerp voltooien voor de Coolsingel. De realisering van de transformatie van deze centrumboulevard wordt verwacht rond 2011-2012. In deze tussenliggende jaren experimenteert de IBC met de diverse functies van de kunst voor de publieke ruimte van de Coolsingel. Deze complexe maar intrigerende ruimte vraagt een andere benadering van de kunst dan bijvoorbeeld de klassieke Westersingel-allee met haar klassieke beeldenterras met bronzen beelden op sokkels. De stad beweegt, de kunst beweegt mee. Experimenteren doe je met tijdelijke en semipermanente kunstwerken. De kunstwerken die tot stand zullen komen, gaan in op de veranderingen waaraan de Coolsingel-as onderhevig is."

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur kan zich in beginsel vinden in deze benadering maar acht niet ieder van de gerealiseerde of nog uit te voeren werken geschikt om bij te dragen aan het gestelde doel. Het is niet altijd duidelijk in welke mate de ervaring die met tijdelijke werken wordt opgedaan bijdraagt aan de kennis over de Coolsingel-as of over het Zuidplein. Wat leren tijdelijke werken ons over de specifieke ruimtelijke kwaliteiten van de gekozen locatie? En wat heeft een tijdelijk kunstwerk voor zin als de planvorming over de Coolsingel en over het Hart van Zuid erg lang duurt en telkens nieuwe bestuurlijke en ambtelijke inzichten over deze gebieden worden geformuleerd? Een tijdelijk kunstwerk op zo'n plek kan best een goed kunstwerk zijn, maar diens aanwezigheid blijft dan een incident dat niet tot nieuwe inzichten leidt en geen blijvende impact heeft op de desbetreffende locatie.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseert terughoudendheid bij tijdelijke opdrachten en voor zover ze voorkomen een grotere mate van specificiteit voor de locatie. Verschillende van de recent gerealiseerde werken voldeden in onvoldoende mate aan de hiervoor geciteerde criteria van IBC en lijken willekeurig. Nu ook de herinrichting van de Coolsingel en het Hart van Zuid uiterst traag verloopt wordt het

---

⁹ Werkplan Internationale Beelden Collectie Rotterdam 2006-2009, pagina 6

doorgaan met de plaatsing van tijdelijke beelden en projecten steeds minder zinvol. Er valt steeds minder van te leren.

3 Kennisoverdracht en communicatie

Kennisoverdracht en communicatie over de bestaande collectie en de voorgenomen uitbreidingen daarvan zijn relatief nieuwe taken voor IBC. Met de opdracht aan IBC voortaan ook deze taken uit te voeren beoogt het gemeentebestuur een sterker maatschappelijk draagvlak onder de werkzaamheden van de commissie te leggen en meer begrip voor de beelden in de collectie en de voorgenomen verwervingen te genereren. Op zich zijn deze taken niet onduidelijk en niet overmatig gecompliceerd. Er bestaat in Nederland veel kennis op het terrein van communicatie over beeldende kunst dankzij educatieve activiteiten van kunstmusea en centra voor beeldende kunst. Als het gaat om participatie en draagvlakvergroting heeft met name het Centrum Beeldende Kunst bijzonder veel ervaring in Rotterdam.

De jaarverslagen 2009 en 2010 van IBC laten zien, dat men deze bestuurlijke opdracht krachtig ter hand heeft genomen. Bij iedere activiteit op het vlak van beheer en behoud en van verwerving en plaatsing van nieuwe werken worden verschillende media gebruikt. Wij noteren persberichten, advertenties, nieuwsbrieven, bewonersbrieven, uitnodigingskaarten, informatiefolders, voordrachten, workshops, ansichtkaarten en leporello's. Het is nu een standaardprocedure dat voor en tijdens de plaatsing van nieuwe werken met belanghebbende bewoners wordt gesproken. Bij de plaatsing van een nieuw werk wordt aldus het maatschappelijk draagvlak in het onderzoek betrokken. Daarnaast is IBC begonnen met een website waarop veel interessante informatie over de beelden in de collectie is te vinden, naast teksten over buitenkunst in het algemeen. De website schuwt de discussie over beelden niet, zoals het recente debat over een mogelijke nieuwe betekenis van de Naum Gabo als beeld voor de gastarbeider. Daarnaast hebben inmiddels alle buitenbeelden een QR-code gekregen waardoor met een smartphone de website en dus de informatie over de kunstwerken te benaderen is. Diverse andere acties zijn nog in voorbereiding.

Het lijkt er sterk op dat de beelden in de stad de laatste jaren meer tot leven komen, of beter gezegd, meer bij het stadsleven betrokken raken. Er worden excursies naar de beelden georganiseerd, er wordt in de pers over geschreven. Tijdens de actie 'Rotterdam schreeuwt om cultuur' werden de beelden op het beeldenterras Westersingel voor een etmaal aan het oog onttrokken. Recent werden de beelden door een actiegroep ongevraagd ingezet om het belang van anti-malaria klamboes te propageren. Op deze wijze worden de beelden meer en meer onderdeel van de verhalen die over en in de stad verteld worden. Nu IBC dit jaar vijftig jaar bestaat (in die zin dat IBC als rechtstreekse erfgenaam kan worden beschouwd van de Commissie Stadsverfraaiing die in 1960 door het gemeentebestuur werd opgericht) zal de communicatie over deze beeldencollectie nog intensiever plaatsvinden. De oplevering van nieuwe beelden aan de Coolsingel en enkele tijdelijke projecten nabij het Zuidplein zal daarbij behulpzaam zijn.

- De wethouder vraagt ons: "Heeft SIR de juiste aandacht besteed aan communicatie en kennisoverdracht, debatten, discussies, lezingen en/of informatieavonden bij ieder nieuw project? Heeft dit het gewenste effect gehad?" Het antwoord op deze vragen luidt: Inderdaad heeft IBC in korte tijd haar communicatieve taken sterk geïntensiveerd. Een grote hoeveelheid informatie, algemeen gericht (website, nieuwsbrieven) en

gericht op specifieke doelgroepen door middel van diverse uiteenlopende media is de afgelopen twee jaar geproduceerd. Bij de plaatsing van enkele tijdelijke en twee definitieve beelden is de bewonersparticipatie goed verlopen. De conclusie op dit onderdeel is dan ook positief.

3 Toetsing van projecten aan de vijf gemeentelijke doelstellingen

Profileren van Rotterdam als creatieve stad; city marketing

De beelden die Rotterdam de afgelopen jaren in de buitenruimte van het stadscentrum heeft geplaatst zijn specifiek en herkenbaar. Ze geven de stad, die gebouwd is op basis van een ruim modernistisch raster met brede boulevards, hoge gebouwen en functiescheiding een meer intiem karakter. De beelden vullen als het ware het lege hart van de stad.

Echter, de beelden worden minder goed gebruikt dan denkbaar is. Als we rondkijken bij Rotterdam.info, het nieuwe informatiecentrum voor toerist en burger aan de Coolingsingel, dan zien we nauwelijks folders waarop beelden van IBC of BKOR worden gebruikt als onderdeel van de stadspromotie. Wel veel architectuur en natuurlijk de Erasmusbrug die door velen als een mengvorm van architectuur en sculptuur wordt gezien en daarmee eigenlijk het bekendste beeld van de stad is. Gebouwen en bouwwerken worden actief ingezet als visueel icoon van Rotterdam, buitenbeelden nauwelijks. Dit zelfde geldt ook voor fotoboeken over de stad en voor promotiefilms over Rotterdam. Er flitst wel eens een kunstwerk voorbij, maar eerder als onderdeel van de omgeving dan als zelfstandig beeld. In deze zin dragen de beelden niet in sterke mate bij aan 'het profileren van Rotterdam als creatieve stad en als stad met een actueel en internationaal cultureel klimaat (city marketing)' zoals een van de doelstellingen van het gemeentebestuur luidt. Waarschijnlijk heeft dit een auteursrechtelijke reden. Het afbeelden van kunstwerken op folders, in boeken en in film is onderworpen aan copyrights, er moet dus vooraf toestemming worden gevraagd en voor het gebruik worden betaald.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseert om een beeldbank op te zetten (wellicht onder te brengen bij Rotterdam Marketing) ten behoeve van uitgevers, filmmakers en dergelijke waarbij zij rechtenvrij gebruik kunnen maken van beeldmateriaal.

Verbeteren van de openbare ruimte, leefbaarheid

De beelden dragen bij aan het 'verzachten' van het soms als hard, zakelijk, kil en koud ervaren van de Rotterdamse binnenstad en het Zuidplein. Kunstwerken versterken de gebruikswaarde van een bepaald gebied door de uitstraling van de beelden. Beelden kennen gebieden en gebouwen een bepaalde identiteit toe. Goed geplaatste kunstwerken geven voorbijgangers de mogelijkheid even stil te staan bij een andere wereld, bieden een andere manier van kijken naar voorwerpen op straat.

Cultureel erfgoed, identiteit

De beelden van IBC hebben een kunsthistorisch belangrijke waarde en verwijzen daarnaast soms direct naar de stadsgeschiedenis. De beelden worden regelmatig ingezet bij rituelen die aan de stadsgeschiedenis gerelateerd zijn (Erasmusherdenking, 14 mei-herdenking). De beelden zijn onderdeel van excursies en beeldenroutes. Rond de plaatsing van beelden worden tentoonstellingen gemaakt en boeken gepubliceerd die het beeld in een cultureel relevante context zetten.

Participatie

De IBC kunstwerken komen niet met veel burgerparticipatie tot stand; dit criterium is meer van toepassing op de BKOR collectie (zie pag 22 en 23). Weliswaar wordt de keuze van bepaalde kunstenaars en kunstwerken niet samen met burgers genomen, sinds enige tijd is IBC wel zeer actief in de communicatie. Met name rondom de voorgenomen plaatsing van een beeld wordt uitgebreid gecommuniceerd. Soms wordt een beeld nadrukkelijk 'geadopteerd' door burgers. Zoals in het geval van de McCarthy op het Eendrachtsplein.

Gentrification

De IBC kunstwerken staan grotendeels niet in gebieden waarin een gentrificationproces op gang wordt gebracht; dit beoordelingscriterium is hier minder van belang dan bij de BKOR collectie (zie pag 29, 30 en 31). Toch is dit criterium wel van enig belang nu de woningbouw in de binnenstad hoge prioriteit heeft gekregen. Door plaatsing van belangrijke beelden in de binnenstad verbetert daar de kwaliteit van de publieke ruimte hetgeen een gunstig effect heeft op de leefbaarheid in het centrum.

4 Samenstelling van de Internationale Beeldencommissie

De wethouder vraagt : "Hoe functioneert het benoemingsbeleid van de adviescommissie van SIR?" Het antwoord op deze vraag is dat het benoemingsbeleid niet echt bestaat. De huidige commissie is evenwichtig van samenstelling met enkele toonaangevende kunstenaars die goed met de stad Rotterdam bekend zijn, een kunsthistoricus van naam, een belangrijke Nederlandse privéverzamelaar en een voorzitter met bestuurlijke ervaring. Daarnaast zijn Museum Boijmans Van Beuningen, de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting vertegenwoordigd in deze commissie. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is geen voorstander van een grote verandering in deze profilering van de commissieleden. Een communicatiedeskundige zou nog kunnen worden toegevoegd.

- Echter, het reglement van 2000 zwijgt over een rooster van aftreden, stelt alleen dat de commissieleden worden benoemd door Burgemeester en Wethouders. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt voor het reglement aan te vullen met een bepaling over een rooster van aftreden, waarbij de standaardbepaling zou kunnen luiden: leden worden voor een periode van vier jaar benoemd en kunnen éénmaal voor vier jaar worden herbenoemd. De Raad zou in het algemeen graag zien, dat de momenteel in Nederland gangbare en breed geaccepteerde regels van Cultural Governance ook op deze commissie van toepassing zijn.

Hoofdstuk II Beeld van de Stad

Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte (BKOR)

Inleiding

Als opzet van dit gedeelte van het advies hebben wij de vraagstelling in de brief van de wethouder van 15 november 2010 als uitgangspunt genomen. Wij gaan systematisch het rijtje vragen af.

1 Omvang van en criteria voor de Rotterdamse Beelden Collectie (RBC)

Kunst komt in de Rotterdamse wijken veel voor. Zoveel is zeker. Het Centrum Beeldende Kunst komt tot een totaal van 1230 beelden die zij geregistreerd heeft. Zij verstaat onder 'kunstwerken' of 'projecten' zowel permanente beelden als ook tijdelijke beelden en projecten die via of vanuit het Centrum Beeldende Kunst geïnitieerd zijn.

Uit de inventarisatie van Gemeentewerken, volgens de beheersovereenkomst uit 2006 belast met het beheer en onderhoud van beelden in de buitenruimte, blijkt dat er minimaal 254 kunstwerken zijn. Zij tellen alleen die beelden waarvoor zij beheers- en onderhoudsplicht dragen. Van die 254 maken er 34 deel uit van de Internationale Beelden Collectie en 141 van de collectie van het Centrum Beeldende Kunst. De resterende 79 beelden worden wel door Gemeentewerken onderhouden maar maken geen deel uit van de collectie van Centrum Beeldende Kunst of IBC. Gemeentewerken schat zelf dat het door haar onderhouden beeldenbestand ongeveer een kwart van het totale areaal aan beelden bevat. Dat zouden er dus grofweg 1.000 zijn. Dat komt in de buurt van het door het Centrum Beeldende Kunst genoemde aantal van 1230.

Naast Gemeentewerken beheert het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR) naar schatting nog eens 400 beelden. Dan zijn er ook nog 150 zwervende beelden waarvan niet duidelijk is wie voor het onderhoud verantwoordelijk is. De resterende 450 geregistreerde beelden worden dus niet onderhouden. Vroeger zorgde elke gemeentelijke dienst voor zijn 'eigen beelden' maar het bestand is verwaterd. Voor die grote groep beelden waar niemand meer naar omkijkt is een 'zorgformulering' nodig.

Gemeentewerken geeft aan dat zolang bij uitbreiding van het areaal tevens gezorgd wordt voor een verhoging van de beschikbare budgetten voor beheer en onderhoud er niets aan de hand is. Echter, de directie van Gemeentewerken constateert dat dit budget in toenemende mate onder druk staat. Daarmee, aldus een schrijven van de directeur Gemeentewerken aan de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, "is de grens van te beheren en onderhouden objecten...wel bereikt".¹⁰

Daaruit heeft het Centrum Beeldende Kunst de conclusie getrokken dat het hoognodig is opnieuw te selecteren en een aantal objecten die daarvoor niet in aanmerking komen te ontzamen.

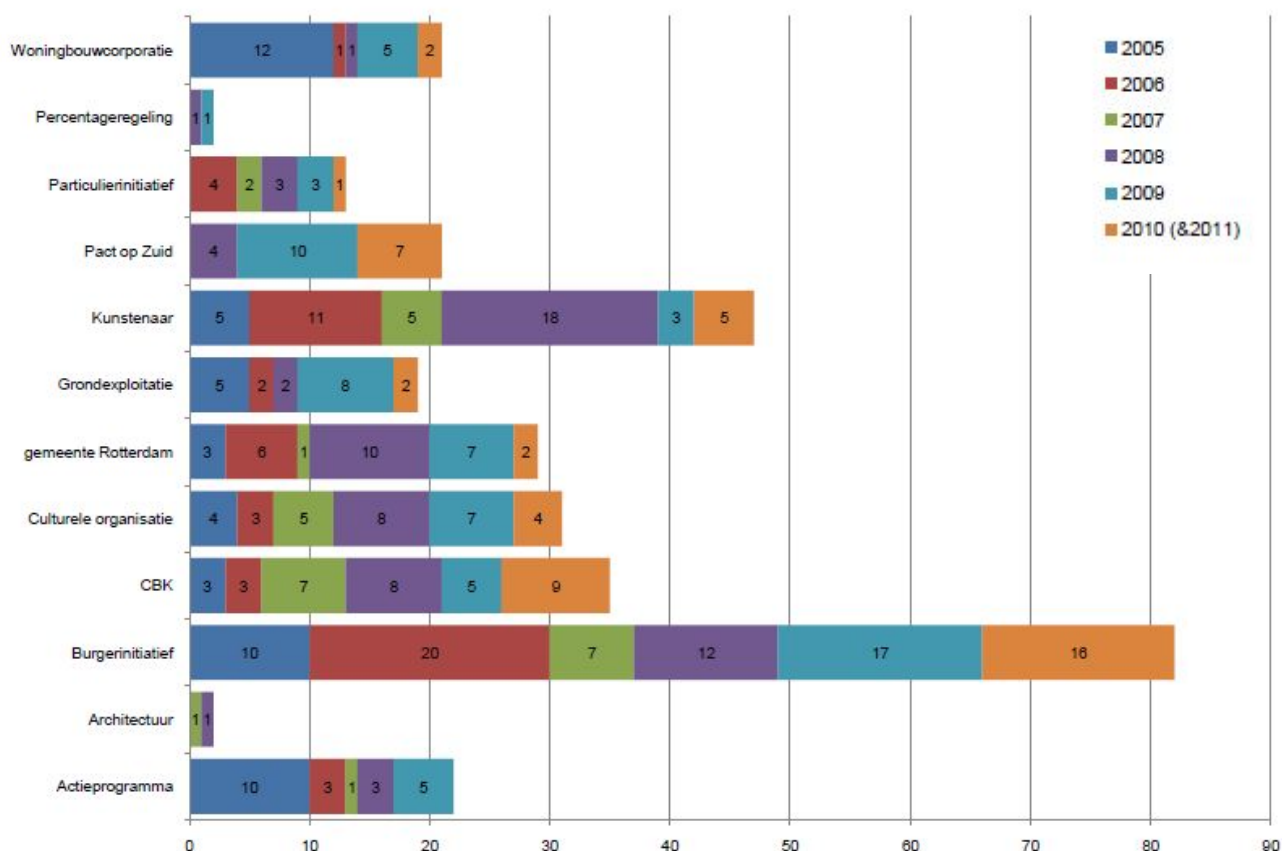
Herkomst van veel van die kunstobjecten is onbekend, evenals de maker laat staan de financiering. Van de beelden die geregistreerd staan bij het BKOR is

---

¹⁰ Brief directeur Gemeentewerken aan Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur van 4 april 2011

dit overzicht er wel. Hieronder wordt de herkomst aangegeven van projecten die sinds 2005 gerealiseerd zijn.

Figuur 1: herkomst van de sinds 2005 door de BKOR op haar site geregistreerde 320 projecten (initiatiefnemers, in aantallen per jaar)

Bron: BKOR

Hoewel er vooral een opleving van projectkunst is die doorgaans minder onderhoudsgevoelige kunst als eindresultaat heeft, is het aantal onderhoudsgevoelige kunstobjecten de afgelopen jaren toegenomen. Van de fysieke kunstwerken die de afgelopen jaren werden opgeleverd zijn er jaarlijks 5 door de gemeente in het onderhoudsprogramma opgenomen. Tussen 2005 en 2010 kwamen er dus nog 30 objecten bij.

Het Centrum Beeldende Kunst Rotterdam heeft inmiddels een commissie geïnstalleerd die een nieuwe inventarisatie maakt waarbij maximaal 650 beelden aangewezen worden als behorend tot de RBC. De resterende 550 moeten worden ontzamd wat kan leiden tot overdracht aan een deelgemeente of afstoting aan derden of vernietiging. Bij afstoting aan derden kan men denken aan corporaties en privaatrechtelijke stichtingen die zich het 'lot' van een kunstwerk aantrekken. Met name door het laatste zou de burger meer verantwoordelijk worden voor dit deel van zijn eigen omgeving. In zo'n privaatrechtelijke constructie schuilt wellicht ook een inverdieneffect indien het Centrum Beeldende Kunst een beeld slechts dan financiert als op voorhand inzake onderhoud ook de andere partij participeert. Het is als het ware een zoektocht naar bronnen die nu eens niet kunst willen (helpen) aankopen maar kunst willen behouden. Het Centrum Beeldende Kunst zou zich als eerst aangewezen moeten bezinnen

op een campagne om privaat kapitaal aan te trekken. In opdracht van het Centrum Beeldende Kunst is begin 2010 inmiddels een uitgebreid advies opgesteld inzake alle juridische aspecten van het ontzamen van kunstwerken. Om de noodzakelijke transparantie in het ontzamelingsproces te bewerkstelligen is het aan te bevelen de inmiddels ingestelde commissie een ten opzichte van het Centrum Beeldende Kunst onafhankelijke positie te geven en deze commissie opnieuw te installeren maar dan door het college van Burgemeester en Wethouders.

- Als het beheer- en onderhoudsbudget niet toeneemt is ontzaming en/of afstoting van beelden de enige optie, zo stelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vast. Uitbreiding van het bestaande beeldenbestand is immers nauwelijks mogelijk. Ontzaming is de enige optie om in de toekomst nieuwe beelden toe te laten. Kunstprojecten die niet leiden tot (semi) permanente beelden verdienen in het toekomstige beleid, zeker in de wijken, de voorkeur.

Er zijn overigens nog ruimere definities mogelijk: de cultuurscout in IJsselmonde komt alleen voor dat gebied al tot een aantal van 80 terwijl de site van het Centrum Beeldende Kunst er in dit gebied maar 8 telt. De scout hanteert dus een nog veel bredere definitie, namelijk alles wat ooit als 'kunst' in de ruimte is neergezet. De site van het Centrum Beeldende Kunst beperkt zich tot die beelden die door of met steun van IBC en BKOR tot stand zijn gekomen. Daarbij vallen projecten van particulieren, woningcorporaties, projecten in het kader rijksregelingen (b.v. aan openbare gebouwen als scholen, enzovoort), initiatieven van bewoners enzovoort buiten de boot.

De deelgemeente heeft geen directe verantwoordelijkheid voor het doen oprichten of in stand houden van kunst. Vanwege de wél aan de deelgemeente toegekende zorg voor de kwaliteit van de buitenruimte is het goed denkbaar dat deze taak alsnog bij de deelgemeente terecht komt. De deelgemeenteraden kunnen aan hun dagelijkse besturen de opdracht geven cultuurbeleid te formuleren. Als de gemeente het beheer van beelden aan de deelgemeenten wil overdragen moet de gemeente Rotterdam bereid zijn hierbij de middelen te leveren, zo was op meerdere plaatsen te beluisteren.¹¹ Een van de geraadpleegde portefeuillehouders geeft aan dat in zo'n situatie een particuliere stichting moet worden opgericht om de met onderhoud gemoeide gelden te beheren. Een andere portefeuillehouder gaf aan plannen te hebben tot inrichting van een plek in een park voor 'verweesde beelden': beelden die elders geen onderdak meer kunnen vinden.

- Hoewel deelgemeenten formeel geen taak hebben op het gebied van opzet en beheer van kunst in de openbare ruimte zijn er meerdere mogelijkheden hen hierbij toch te betrekken. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur beveelt aan dat een deel van het onderhoudsbudget daartoe aan de deelgemeenten moet worden overgedragen. Mochten deelgemeenten in de toekomst worden opgeheven dient het totale budget door de gemeente te worden overgenomen.

---

¹¹ Gesprekken met portefeuillehouders deelgemeenten Charlois (Theo Coskun) en Kralingen Crooswijk (Paulette Verbist)

2 Evaluatie van de werkwijze van de BKOR sinds 2005

Waaruit blijkt het participatieve en buurtgerichte karakter?

De afdeling BKOR signaleert de volgende trends bij kunst in de openbare ruimte:

- de burgerinitiatieven nemen in toenemende mate het voortouw. Sinds 2005 blijken burgerinitiatieven het meest het voortouw te nemen bij het ontwerpen van BKOR projecten, oplopend tot 33% van alle initiatieven in 2010.
- er komen steeds meer interactieve, op participatie gerichte tijdelijke werken.
- monumenten voor beroemde Rotterdammers, met name niet behorend tot de elite, nemen in omvang toe.
- multiculturele presenties in de openbare ruimte nemen toe.
- industrieel erfgoed gaat in toenemende mate een tweede leven als kunstobject leiden.

De kunstenaar 'voegt' zich in dergelijke projecten naar datgene wat de burgers belangrijk vinden in hun woonomgeving. Deze trend sluit aan op een overal gesignaleerde beweging dat kunst in toenemende mate instrumenteel is om doelstellingen buiten het kunstenveld op het gebied van participatie, saamhorigheid, cohesie en identiteit te helpen realiseren.¹² In een onlangs verschenen scriptie over instrumentele opdrachten in de openbare ruimte van Rotterdam¹³ wordt vastgesteld dat "de veronderstelde spanning tussen de autonome kunst en de instrumentele kunst opdrachten, een spanning die in het politieke en publieke debat waarneembaar is, hier niet wordt gevoeld".

Een trend die daarmee min of meer gelijk op gaat is die van de participatieve projecten waarbij niet zozeer het eindresultaat in fysieke objecten als wel het proces waarlangs een project verloopt van belang is. Soms is er bij zulke projecten zelfs helemaal geen eindresultaat behalve de registratie op een beeld- of geluidsdrager van datgene dat zich gedurende een bepaalde periode heeft afgespeeld. In die projecten gaat het vrijwel altijd om betrokkenheid van mensen uit de buurt. Het onlangs gepubliceerde overzicht *Welk Werk Waar*¹⁴ van het Centrum Beeldende Kunst geeft een uitgebreide omschrijving van een 15-tal projecten van de laatste 10 jaar waarbij in het merendeel van de gevallen de bewoners van een bepaalde buurt of wijk actief bij het proces of de totstandkoming van een kunstwerk was betrokken. Zelfs bij de voornamelijk museaal ingestelde Internationale Beelden Collectie dat vooral internationaal bekende kunstenaars recruteert is een beweging te bespeuren naar kunstwerken die uitnodigend zijn naar het publiek of hun medewerking vraagt¹⁵; die dus niet zozeer een permanent museaal, maar veeleer een tijdelijk, participatief karakter dragen (zie hoofdstuk I).

Met name corporaties zijn in toenemende mate geïnteresseerd in projecten die meerwaarde hebben voor het woon- en leefklimaat van hun gebied. Kunstprojecten passen wat dat betreft goed in de gebiedsgerichte

---

¹² Debat Cultureel Activisme op 18 januari 2011 in De Unie www.deunie.nu

¹³ "Kunstbewakers in het veld en kunstmakers op straat" van Anna Ramsair, EUR, november 2010, pagina 62

¹⁴ "Welk Werk Waar", Centrum Beeldende Kunst dossier 004, december 2010

¹⁵ Met name recente projecten gerealiseerd op de Coolsingel, zoals Meerjarenprogramma Coolsingel 2008- 2017 en Meerjarenprogramma Zuidplein 2008

benadering waarin corporaties tesamen met andere 'share- en stakeholders' naar een gebied kijken. Kunstenaars zijn daarbij steeds vaker in beeld, soms als producenten van kunstwerken maar vaak ook als constructieve partijen in het verbeteren van de infrastructuur van een woonwijk. Bekend voorbeeld van deze beweging is de Stichting Nieuwe Ateliers Charlois die in de deelgemeente Charlois woon- en atelierruimte verwerft in potentiële slooppjecten en die met hun ateliers en daaraan verbonden projecten nieuw leven in de wijk brengen.

Welke projecten waren tijdelijk?

Mede onder invloed van de hiervoor geschetste beweging naar participatieve projecten lijkt er langzamerhand ook sprake van verandering in het type kunstproject.

Het aantal participatieve projecten neemt ten opzichte van het aantal permanente projecten of 'sokkelkunst' vooral het laatste jaar toe. Kunstenaars denken zelf tegenwoordig ook meer in projecten en minder in objecten. In het boek *Welk Werk Waar* zegt kunstenaar Han Goan Lim daarover: "Kunst mag geen ornament zijn dat wordt toegevoegd nadat het ontwerp van een plek is voltooid: kunst behoort een wezenlijk onderdeel te zijn van het gehele ontwerpproces". Een ander citaat van kunstenaar Jan Konings: "Kunstwerken hoeven geen grote iconen te zijn, maar liever onopvallende clusterpunten die ontmoeting en gesprek op gang brengen, die bijdragen aan publiek domein". Op basis van de cijfers moet worden vastgesteld dat deze wending richting participatieve projecten vooral pas het laatste jaar (2010) echt zichtbaar is. Het vraagt meer jaren om hier echt van een trend te kunnen spreken.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt vast dat het aantal participatieve projecten waarbij de bewoners een inbreng hebben of een actieve rol spelen toeneemt. Projecten van autonome kunstenaars die leiden tot tijdelijk of semi-permanente kunstwerken nemen in aantal snel af.
- Autonome kunstwerken met een permanent karakter nemen nog steeds toe, ondanks de beperkte middelen voor onderhoud. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is van mening dat, gelet op de onderhoudskosten verbonden aan permanente kunstwerken, een nieuwe selectie geboden is.

Leiden BKOR projecten tot voldoende kwaliteit?

Een van de conclusies uit het advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur uit 2006 luidde als volgt:

"De afdeling BKOR legt (...) het accent sterk op het proces van totstandkoming van een kunstwerk. Zij stelt strenge eisen aan de kwaliteit van de kunstenaar als regisseur van een proces waarbij alle stakeholders op evenwichtige wijze aan hun trekken komen. De afdeling kan echter niet goed duidelijk maken hoe haar artistieke selectiemechanisme functioneert. De keuze van de kunstenaar geschiedt niet op een publiekelijk controleerbare wijze en de inhoudelijk-artistieke criteria waaraan het gerealiseerde werk moet voldoen zijn niet helder."

De recente publicatie *Welk Werk Waar* (samenvatting in bijlage 1) kan opgevat worden als een inhoudelijke verantwoording van een 15-tal door de BKOR geïnitieerde projecten in het afgelopen decennium.

Om duidelijk te krijgen hoe we inhoudelijk over de kwaliteit van deze en andere projecten van IBC en BKOR kunnen oordelen heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur enkele deskundigen benaderd.

De volgende projecten zijn ter beoordeling voorgelegd:

Van IBC:

- a Stadsentree Zuidplein (IBC)
- b Publiek, eerste project binnen Coolsingels-as programma (IBC)
- c Cascade (IBC)
- d Schetsontwerpen voor tijdelijk of semi permanent werk op Coolsingel-as (IBC)

Van BKOR:

- a DeLi-Light, Katendrecht
- b Pierre Bayle Monument, Crooswijk
- c Tuinenroute, Hordijkerveld
- d Raamvertellingen, Pendrecht
- e Verbeelding van de buitenplaats, Zestienhoven
- f Dune, Maastunnel

De geraadpleegde deskundigen zijn in het algemeen positief over de kwaliteit van de aan hen voorgelegde IBC en BKOR kunstprojecten zij het, wat één van hen betreft, met de nodige kritische vragen en kanttekeningen. Onvoldoende informatie over de vraag in hoeverre doelgroepen de kunstwerken 'toeigenen' maakt het moeilijk tot een oordeel te komen over de BKOR projecten, zo luidt zijn mening. Het boek *Welk Werk Waar* geeft daarover geen uitsluitsel.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt vast dat met de nodige kritische kanttekeningen, de IBC collectie en de voorgelegde BKOR projecten positief worden beoordeeld.

In bijlage 2 treft u een samenvatting van hun oordeel.

Hoe zit het met de financiering?

Naast corporaties, deelgemeenten en particuliere instellingen blijken heel vaak gemeentelijke diensten medefinancier. Naast het zogenaamde rechtstreeks vanuit het cultuurbudget beschikbare geld dat via het Centrum Beeldende Kunst zijn weg vindt, is er dus veel geld uit andere overheidsbudgetten dat richting cultuur gaat. De BKOR schat de verhouding tussen het geld dat het Centrum Beeldende Kunst inzet en dat wat uit andere bronnen komt als 1: 3. Voor elke euro Centrum Beeldende Kunst geld wordt elders 3 euro gevonden. Dat geld uit andere overheidsbronnen komt beschikbaar omdat kunstprojecten vaak van belang worden geacht bij de realisatie van doelstellingen op het gebied van leefbaarheid, veiligheid, woningbouw, participatie enzovoort. Daarnaast is de laatste jaren steeds meer geld beschikbaar gekomen via corporaties die in toenemende mate de rol van projectontwikkelaar vervullen. In Nieuw Crooswijk bijvoorbeeld stelt de corporatie bij de herstructurering van de woonomgeving (nieuwbouw) een bedrag van 7 ton beschikbaar voor kunst in de openbare ruimte.

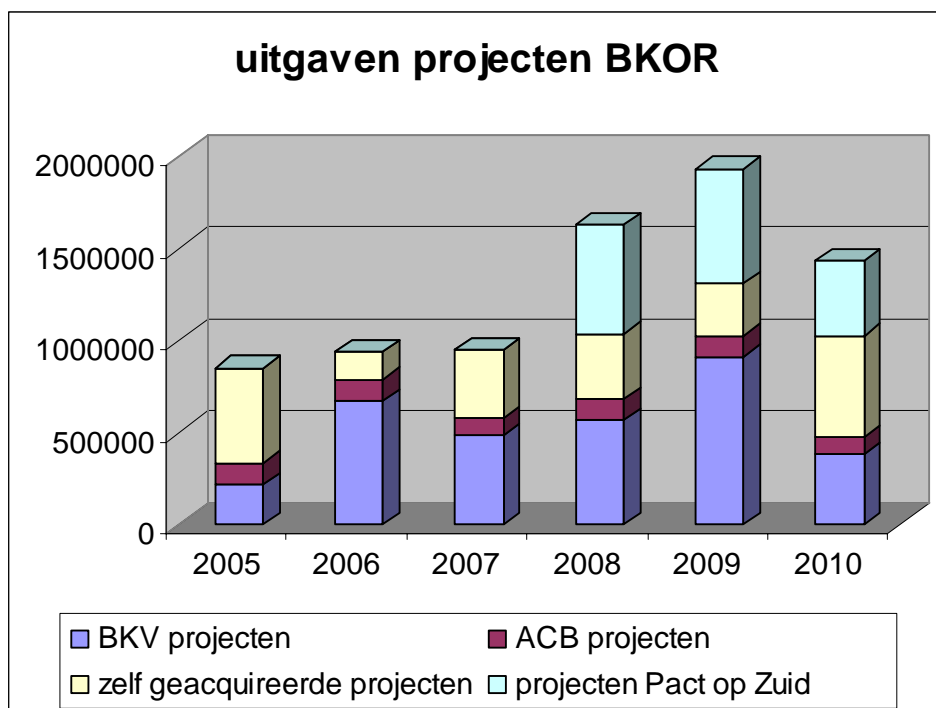
Nu corporaties en soms deelgemeenten belangrijke co-financiers blijken is het van belang vast te stellen of het hier gaat om een opwaartse trend, zo mogelijk vastgelegd in beleid. Van een trend lijkt evenwel geen sprake. Alleen in 2005 bleken woningcorporaties de meest initiatiefrijke partij (figuur 1). Deelgemeenten blijken niet vaak initiatiefnemer maar dit is gelet op het ontbreken van een formele bevoegdheid niet verwonderlijk. Navraag bij woningcorporaties maakt duidelijk dat er feitelijk geen sprake is van vastgelegd beleid of voor dit doel gereserveerde budgetten. Deelgemeenten

leggen intenties op het gebied van de kwaliteit van de openbare ruimte wel vast in de Integrale Wijk Actie Plannen (IWAP's) maar onduidelijk is in hoeverre opeenvolgende deelgemeentebesturen conform deze IWAP's handelen. In de praktijk ligt het vaak aan de belangstelling die politici, ambtenaren en medewerkers van corporaties voor beeldende kunst in de openbare ruimte hebben of projecten worden geïnitieerd.

Uit gesprekken met personen die projecten begeleiden met steun van woningcorporaties blijkt dat er wel degelijk allerlei projecten mogelijk zijn mede dankzij steun van woningcorporaties. Die bijdrage is zo hoog (enkele tienduizende euro's per project) dat het al dan niet realiseren van het project daarvan regelmatig afhankelijk is. Projecten blijken bij sommige corporaties wat makkelijker door de instelling te loodsen dan bij andere, zo maken wij uit interviews op. Het zijn vaak dezelfde personen die als initiator worden genoemd, zodat de indruk ontstaat dat een stimulerend beleid staat of valt met een of enkele bevlogen medewerkers of directieleden. Daarnaast is soms co-financiering van het Centrum Beeldende Kunst doorslaggevend bij het besluit een project door te laten gaan. Al met al rijst het beeld op van een ontwikkeling die niet duidelijk in de richting van geformuleerd beleid gaat, maar wel duidt op een continu bewustzijn bij shareholders in de wijken dat kunst om uiteenlopende redenen gewenst is.

De financiering binnen het Centrum Beeldende Kunst/BKOR vertoont wel een duidelijke trend. Zie de figuur hieronder.

Figuur 2: Totale uitgaven per jaar in euro's aan verschillende soorten projecten bij BKOR per jaar.

Bron: BKOR

Te zien is hier de output van het aantal projecten dat is gerealiseerd met verschillende geldbronnen: de BKV geldstroom (Rijksgeld voor Beeldende Kunst en Vormgeving), het Actieprogramma Cultuurbereik, geld uit het Pact op Zuid en geld dat door het Centrum Beeldende Kunst zelf bij derden is gevonden. De BKV geldstroom kwam tot voor kort van het ministerie van OCW maar is de afgelopen jaren gedecentraliseerd; de hoeveelheid geld die beschikbaar is is gelijk gebleven, per jaar tussen de 2 en 2,5 ton. Naast dat

bedrag van 250.000 uit de BKV geldstroom was er in het topjaar 2009 624.000 euro beschikbaar via Pact op Zuid. Met dat totaal van 875.000 euro werd in dat jaar bij andere opdrachtgevers extra geld gegenereerd waardoor voor een totaal van bijna 2 miljoen euro aan projecten is gerealiseerd!

Uit de figuur blijkt verder dat, met uitzondering van 2010, de jaarlijkse co-financiering is gestegen.

Het budget van het Actieprogramma Cultuurbereik voor projecten bedraagt jaarlijks ruim een ton. Het afgelopen jaar hielden uitgaven voor projecten en het via derden binnengehaald geld elkaar in evenwicht zodat geen Actieprogramma-geld aangesproken hoefde te worden.

De laatste jaren is vooral de geldstroom die op gang kwam via Pact op Zuid opvallend. Die dreigt op te drogen nu, in het eind 2009 gepresenteerde Pact op Zuid nieuwe stijl, de cultuur blijkt te zijn weggeschreven. Ook het recent verschenen rapport van Deetman en Mans noemt kunst en cultuur niet als pijler van toekomstig beleid.¹⁶ Hoewel de inkomsten via de BKV regeling, ook na de decentralisatie, ongeveer gelijk blijven neemt het aantal met behulp van deze gelden gerealiseerde projecten ook daar plotseling af. Een verklaring hiervoor ligt bij het intrekken van de percentageregeling in 2008¹⁷ in het kader van de ontbureaucratisering zonder dat hierover in de gemeenteraad een discussie heeft plaats gevonden.¹⁸ Letterlijk zegt de directeur Centrum Beeldende Kunst dat hierdoor de bodem onder het beeldende kunstbeleid is komen te vervallen. Nu inmiddels ook een aanvraag van het Centrum Beeldende Kunst bij Gemeentewerken om meer geld is afgewezen, lijkt de uitgavenstroom zijn financiële top te hebben bereikt. Hij gaat zelfs zover te concluderen dat de grens van de uiteindelijke omvang van de totale collectie hiermee bereikt lijkt te zijn.

Wat verder opvalt is dat de bedragen die beschikbaar komen uit acquisitie door het Centrum Beeldende Kunst (eigenlijk: het verwerven van opdrachten), met uitzondering van een positieve uitschieter in 2005, van jaar tot jaar gestaag toenemen. Die projecten worden vaak aanvullend gefinancierd vanuit het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam, dienst Stedebouw en Volkshuisvesting, deelgemeenten, andere culturele instellingen, particuliere bron enzovoort. Maar ook hier dreigt een stagnatie. De gemeentelijke diensten konden op hun beurt putten uit de grondexploitatieregeling (een promillage van de bedragen gemoeid met gronduitgifte) en het stadsverfraaiingsfonds. Dit laatste fonds beschikt over jaarlijks een bedrag van 2 ton. De 2e bron dreigt de laatste jaren op te drogen omdat minder projecten in ontwikkeling worden genomen.

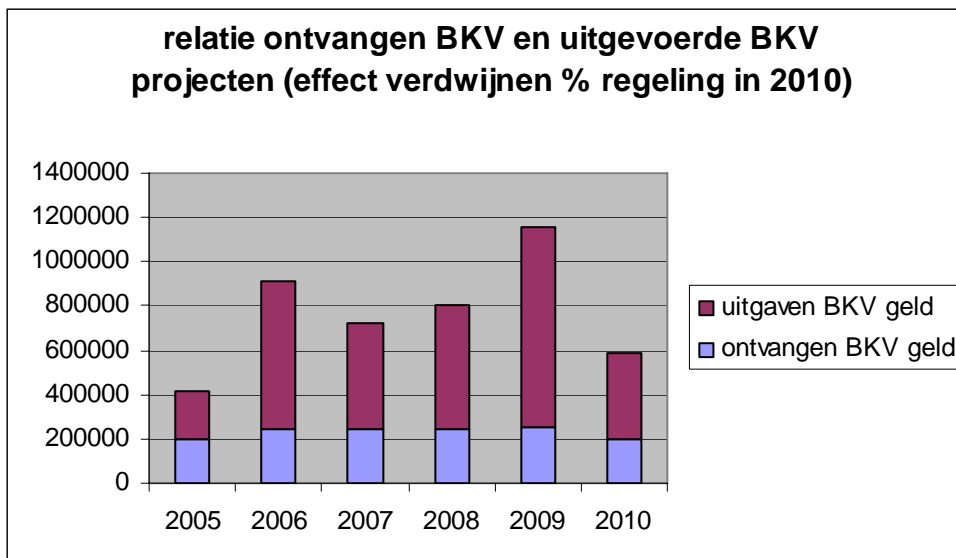
---

¹⁶ PoZ nieuwe stijl, een aanpak met focus, pag 21, 22 en het rapport Deetman-Mans: "Bijzondere aanpak Rotterdam-Zuid" van februari 2011 waarin de aandacht wordt gefocust op de pijlers onderwijs, economie en fysiek. Kunst en cultuur worden daarbij (behoudens de Creative Factory) niet genoemd.

¹⁷ Besluit nr 55 van 4 april 2008 als onderdeel van het besluit om 1965 gemeentebladen buiten werking te stellen

¹⁸ De percentageregeling beeldende kunst bepaalt dat bij grote overheidsprojecten een bepaald percentage (meestal 1% procent) van de bouwsom mag worden besteed aan een opdracht voor beeldende kunst. Gemeenten zijn vrij om deze regeling toe te passen. In Rotterdam gebeurt dit al enkele jaren niet. Een studie over de geschiedenis van de percentageregeling bij het Rijk, die dit jaar 60 jaar bestaat, verschijnt binnenkort bij SUN Uitgevers

figuur 3: uitgaven van derden, mede veroorzaakt door inzet van BKV gelden, uitgedrukt in euro's per jaar

Bron: BKOR

- Hoewel de laatste jaren de spin-off van met name BKV projecten groter werd dreigt door het wegvallen van geld vanuit Pact op Zuid, de grondexploitatieregeling en het intrekken van de procentageregeling daar nu een eind aan te komen. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur constateert dat het ongedaan maken van de intrekking van de procentageregeling, waartoe besloten werd in 2008, dringend gewenst is.
- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vindt dat bij de toekomstige verdeling van het cultuurbudget, waarin de BKV regeling met ingang van de nieuwe cultuurplanperiode opgaat, met het spin-off effect van de huidige BKV regeling rekening gehouden moet worden. Ook bij opname in het cultuurplan dient mathing, dat wil zeggen het uitlokken van financiële bijdragen van derden, uitgangspunt te blijven.

3 Toetsing van projecten op de doelen zoals eerder verwoord in het Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur advies *Beelden in de Storm*

a City marketing

De Rotterdamse Beelden Collectie speelt, nog minder dan de Internationale Beelden Collectie een rol van betekenis bij het neerzetten van het beeld van de stad. Dat laat onverlet dat een aantal objecten, geïnspireerd vanuit lokale projecten, zoals bijvoorbeeld de groene kubus op de graansilo aan de Rijnhaven, de verschillende projecten van Jeanne van Heeswijk, het beeld van Coen Moelijn en de '1989' van John Körmeling wel degelijk ook buiten de stad vrij bekend zijn en bijdragen aan het beeld dat men van buiten van de stad heeft. Een boek als 'Op Zuid' over de kunst van Rotterdam-Zuid geeft een positief beeld van een gebied dat doorgaans negatief in het nieuws is. Helaas wordt deze betekenis van kunst en cultuur vaak niet onderkend (zie b.v. het recent verschenen rapport van Deetman en Mans: *Bijzonder aanpak Rotterdam Zuid*).

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt vast dat, terwijl kunst en cultuur wel degelijk meehelpen het imago van gebieden in Rotterdam te verbeteren, dit op beleidsniveau onvoldoende wordt onderkend. Aan

het gemeentebestuur van Rotterdam de taak die rol van kunst andermaal te onderstrepen in beleid en middelen.

b Leefbaarheid

Aan de hand van gesprekken die zijn gevoerd met vertegenwoordigers van deelgemeenten, woningcorporaties en Pact op Zuid ontstaat het beeld dat de samenhang tussen kunstprojecten en verbetering van de leefbaarheid van de omgeving als een gegeven wordt beschouwd. Dit blijkt onder meer uit het feit dat een aantal spraakmakende projecten helemaal zelfstandig vanuit corporaties zijn opgepakt zonder inschakeling van de BKOR.¹⁹ Ook de publicatie *Welk Werk Waar* is voor dit thema relevant. Alle beschreven voorbeelden hebben geleid tot een intensieve reflectie op ontwikkelingen en mogelijkheden in een gebied waarbij kunst vaak als inspiratiebron voor andere partijen fungeert. In alle projecten gaat het om de verbetering van de kwaliteit van een gebied en in een beperkt aantal projecten heeft de bevolking een rol gespeeld. (Bijlage 1 voor een samenvatting van dit boek)

Helaas moet tevens worden vastgesteld dat die binnen de cultuursector beleefde vanzelfsprekendheid van kunst als inspiratiebron niet leidt tot verankering van deze notie in uitvoeringsvoorschriften of budgettering van diensten, corporaties en deelgemeenten. In die gevallen waarin op het niveau van een deelgemeente of een corporatie sprake is van ondersteuning in organisatorische of financiële zin hangt dit vaak af van de betrokkenheid of interesse van een functionaris of bestuurder. In die zin is kunst in de openbare ruimte op lokaal niveau meer een zaak van gemotiveerde mensen dan van vastgelegd beleid.

Heel pregnant komt dit tot uitdrukking in Pact op Zuid. Momenteel (voorjaar 2011) is sprake van een heroriëntatie van dit samenwerkingsproject van gemeentelijke diensten, deelgemeenten en corporaties waarbij in de nieuwe focus kunst en cultuur geen factor van betekenis meer lijken te worden toegedicht.²⁰

Wellicht ontbreekt het in Pact op Zuid aan een icoon als een Rem Koolhaas; een vooraanstaand kunstenaar die zoveel gewicht in de schaal legt en zoveel begeestering oproept dat zelfs beleidsbeslissers overtuigd raken. In die zin zou het heel effectief zijn als de SIR bij het realiseren van kunstwerken op de noord-zuid as in het Zuidpleingebied zou zorgen voor een (internationale) kunstenaar die in zijn kunstuiting de relatie met de omgeving nadrukkelijk wil gaan leggen. Met de komst van de beroemde Chinese kunstenaar Ai Wei Wei lijkt zo'n kans gecreëerd.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur constateert dat het maatschappelijk draagvlak voor kunst en cultuur als 'motoren van ontwikkeling in de leefbaarheid van een gebied' ontbreekt op beleidsniveau. Het Centrum Beeldende Kunst zal zich moeten inspannen in bepaalde gebieden, met name Rotterdam-Zuid, kunstenaars met een 'iconische waarde' te betrekken bij de ontwikkelingen.

---

¹⁹ Gesprek met Sanne Nelissen, cultuurscout IJsselmonde: Bij de Citatenroute in Lombardijen (Com.Wonen) ging het om een bedrag van 50.000 euro. Bij het project "Mensen hebben alles gehoord" van Femke Bouwer ging het ook om enkele tienduizenden euro's. Een derde project is "Tekst op Muren". Dit project kent een gecombineerde financiering vanuit particuliere bron (Lions Club), Woonbron, het eigen budget van de cultuurscout en de gemeente Rotterdam. Het laatste kunstwerk werd onthuld door de wethouder Kunst en Cultuur van Rotterdam. Alle projecten zijn zonder inschakeling van de afdeling BKOR gerealiseerd.

²⁰ Gesprek met Herman van Wamelen, projectmanager cultuur Pact op Zuid en "PoZ nieuwe Stijl; een aanpak met focus!" uitgave 18 nov. 2009

c Behoud van cultureel erfgoed en de waardering hiervoor

In de projecten beschreven in *Welk Werk Waar* is bij een aantal projecten nadrukkelijk sprake van oriëntatie op de geschiedenis van het gebied. Een pregnant voorbeeld dat in vrijwel elk gesprek terugkomt is het project 'Raamvertellingen' in Pendrecht. In plaats van het slopen van een aantal aanvankelijk als niet meer bij deze tijd horende, maar voor het toenmalige 'stempelplan' van stedenbouwkundige Lotte Stam-Beese representatieve complexen, is besloten tot ingrijpende renovatie. Hoogwaardige nieuwe woningen komen daardoor beschikbaar voor de huidige bewoners.

In het project Hordijkerveld in IJsselmonde werd getracht het uiterlijk van het voormalig tuindorp terug te brengen. In een binnenkort te realiseren project in Zuidwijk wordt met behulp van uit sloop afkomstige trapleuningen op een opvallende rotonde midden in de wijk een kunstwerk gemaakt. Beide projecten konden rekenen op substantiële steun van woningcorporatie Vestia.²¹

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt vast dat in BKOR projecten het verleden van een gebied als inspiratiebron voor de toekomst een toenemende rol speelt. In die zin dragen BKOR projecten vanuit aangewakkerde belangstelling voor het verleden tot versterking van de identiteit en imago van een gebied.

d Betrekken van een breed publiek

Uit de gegevens van de BKOR blijkt dat bewonersinitiatieven in kunstprojecten de laatste jaren flink zijn toegenomen. Ook in de gesprekken met anderen duikt de bewonersparticipatie op als een vast fenomeen. Zelfs een ogenschijnlijk autonoom kunstproject als een herdenkingsmonument voor de bekende Rotterdamse schrijfster Anna Blaman blijkt in nauwe samenspraak met de omgeving tot stand gekomen te zijn. Al eerder gaven wij aan dat in kunstenaarskringen niet langer bedenkelijk wordt gekeken naar projecten waarin de bevolking nadrukkelijk meedoet. Sterker nog, veel kunstenaars kiezen hier tegenwoordig bewust voor. Men kan in dit geval spreken van een alweer langer durende 'trend'.²² Aan de andere kant spelen veel projecten zich op een dusdanig hoog abstractieniveau af dat van betrokkenheid van de bevolking niet of nauwelijks sprake kan zijn. In een flink deel van de in *Welk Werk Waar* omschreven projecten is dit het geval.

- In een aantal BKOR projecten is sprake van toenemende bewonersparticipatie. Maar niet over de gehele linie. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur concludeert dat een aantal projecten zich op een dusdanig abstractieniveau afspeelt dat van betrokkenheid van of herkenbaarheid voor de bevolking niet of nauwelijks sprake is.

*e Gentrification*²³

Allereerst moet worden vastgesteld dat de relatie tussen kunstprojecten en gentrification omstreden is.²⁴ Kunstenaars voelen zich achteraf soms

²¹ Gesprek met Charlotte Wiering, projectontwikkelaar woningcorporatie Vestia in enkele wijken in Rotterdam-Zuid

²² Reeds in het vorige Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur advies *Beelden in de Storm* (2006) is uitvoerig gerefereerd aan publicaties hierover.

²³ Het transformatieproces van wijken van hoofdzakelijk huurwoningen voor lage inkomens naar koop- en huurwoningen voor midden en hogere inkomens

²⁴ In een recent debat in zaal De Unie (18 januari 2011) discussieerden geïnteresseerden een hele avond naar aanleiding van de publicatie van het kunstenaarscollectief BAVO: 'Too active to act' over de rol die het wat BAVO noemt 'radicaal pragmatisme' van de kunstenaar in de wijk speelt bij het omtoveren van 'prachtwijken' in 'prachtige wijken'.

gebruikt door instanties als corporaties en deelgemeenten en constateren dat kunst is gebruikt om bewoners gedwongen te verhuizen. Bovendien worden huren in gegentrificeerde wijken zo hoog dat ook de kunstenaars weer moeten wijken. De pioniers voelen zich afgedankt.

Los van deze morele weging van de rol die kunst in wijken in transitie wellicht kan hebben valt niet te ontkennen dat kunstuitingen, hetzij in concrete stoffelijke vorm, hetzij in de vorm van projecten die niet altijd tot herkenbare en tastbare kunstwerken leiden, vaak te vinden zijn in wijken die veranderen. Om vast te stellen of die samenhang inderdaad in Rotterdam te vinden is hebben wij met behulp van een aantal gegevens²⁵ de scores berekend van alle Rotterdamse buurten op een aantal indicatoren die naar onze mening veel zeggen over de vraag in hoeverre een buurt gentrificeert (van samenstelling verandert).²⁶

De top 15 van buurten die op de onderscheiden indicatoren tussen 2002 en 2008 de meeste positieve dynamiek vertoonden:

Wijken met de meeste gentrificatie

- 1 Katendrecht
- 2 Spangen
- 3 Hillegersberg-Noord
- 4 Schiemond
- 5 Nieuwe Werk
- 6 Hillegersberg-Zuid
- 7 Rijnpoort
- 8 Provenierswijk
- 9 Cool
- 10 Kop van Zuid-Entrepot
- 11 Liskwartier
- 12 Struisenburg
- 13 Schiebroek
- 14 Bospolder
- 15 Wielewaal

Vervolgens hebben wij op basis van de index kunst in de openbare ruimte²⁷ gekeken hoeveel kunstobjecten/projecten zich in deze wijken bevinden en bevonden (ook verdwenen projecten zijn meegeteld). Het totaal aan projecten in deze met naam genoemde wijken komt op 87. Gemiddeld per wijk (over Rijnpoort in Hoek van Holland ontbraken de gegevens) betekent dit 6,2 kunstobjecten/projecten.²⁸ Geconstateerd kan worden dat in de aangeduide wijken in transitie kunst 30 % meer voorkomt dan in andere wijken.

---

²⁵ Van het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS), het Woningbevolkingsonderzoeksbestand (WBOB), het bedrijvenregister van Zuid Holland, de veiligheidsenquête van de gemeente Rotterdam en de directie Veiligheid.

²⁶ De indicatoren waarover wij voldoende gegevens over een relevant tijdvak (van 2002 tot 2008) konden vinden waren: het percentage starters t.o.v. de potentiële beroepsbevolking in beide jaren, de score op de veiligheidsindex in de beide jaren, het % koopwoningen op het totale woningbestand in beide jaren en de gemiddelde WOZ waarde van koopwoningen over beide jaren. Indien er een groot verschil tussen beide jaren zat in positieve zin, dan zou er naar onze mening gesproken kunnen worden van een gentrificerende wijk. Een hoge score zegt dus op zich niets over de absolute waarden op de indicatoren, het gaat om de dynamiek

²⁷ www.openbarekunst.nl

²⁸ Het gemiddelde over alle wijken hebben wij als volgt berekend: van het totaal aantal in de index voorkomende objecten/projecten (494) hebben wij de 184 beelden in het centrum (waarvan een groot deel behoort tot de IBC collectie) afgetrokken en het restant gedeeld over alle 70 buurten. Per buurt levert dat een gemiddelde van 4,4 kunstwerken/objecten.

In een studie van het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) van de gemeente Rotterdam dat in 2008 verscheen ²⁹ worden een 8-tal gebieden in Rotterdam betiteld als gebieden aangewezen als potentiële gentrificatiegebieden en daarna verder op een groot aantal variabelen onderzocht. Daaruit blijkt dat het Witte de With-kwartier, Middelland Zuid, Coolhaveneiland en Hofbogen als gentrificatiegebied, dan wel als gebied kan worden beschouwd waar gentrificatie reeds in een gevorderd stadium is. Als we op dezelfde manier als hierboven het aantal kunstobjecten en projecten in deze gebieden registreren komen we tot het volgende resultaat: Witte de Withkwartier: 16 (!); Middelland Zuid: 3, Coolhaveneiland: 3, Hofbogen: 4. Het gaat hier om kleinere gebieden dan de buurten die wij met elkaar vergeleken. Een gemiddelde score van 5 tot 6 objecten/projecten tendeert dus in dezelfde richting als wij in ons eigen onderzoek vaststelden.

Daarmee is vanzelfsprekend nog geen enkel oorzakelijk verband tussen het een en het ander aangetoond. Wel krijgt de stelling meer gewicht dat in buurten in verandering kunst ook (wat) vaker voorkomt. Navraag bij de afdeling BKOR leert dat men deze samenhang zelf onderkent en bewust uitdraagt.

De samenhang tussen kunst en wijken in transitie is er dus wel maar soms ook weer helemaal niet. In Hilligersberg-Noord en -Zuid, die beiden hoog scoren, is het aantal kunstobjecten/projecten minimaal. Geconfronteerd met die bevinding stelt de afdeling BKOR dat kunst toch vooral een rol speelt in wijken 'die broeien'. Daaronder verstaat men wijken dicht bij het stadscentrum, dan wel wijken die gesaneerd worden (de verandering is op til) en waar een 'grootstedelijk klimaat' heerst. Daar zitten niet de wijken bij met relatief weinig werkgelegenheid en wijken die min of meer als 'slaapwijk in de periferie van de stad' kunnen worden betiteld. In die wijken komt kunst sowieso relatief weinig voor. Het zijn ook de eerdergenoemde grootstedelijke wijken waar zich kunstenaars vestigen. Bijna vanzelfsprekend is er een redelijke samenhang tussen wijken waar kunstenaars wonen en wijken met kunst. Een mooi voorbeeld daarvan is het Noordereiland met 21 objecten/projecten. Maar ook hier is de samenhang weer niet volledig. Wijken als Oud-Charlois en Tarwewijk waar zich de afgelopen periode veel kunstenaars hebben gevestigd hebben relatief (nog) weinig kunst binnen hun grenzen.

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur concludeert dat mogelijke samenhang tussen kunst in een wijk en gentrificatie is aan te tonen maar dat er niet gesproken kan worden van een trefzekere oorzaak-gevolg relatie. Die relatie komt er wel als een deelgemeente heel bewust kiest voor kunst in de openbare ruimte omdat die dan mede het totale sfeerbeeld danig beïnvloedt.
- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur stelt vast dat concentraties van kunst in de openbare ruimte buiten het centrum worden aangetroffen in Feijenoord (Noordereiland en Katendrecht), Delfshaven (gespreid over alle buurten) en Noord (Provenierswijk en Oude Noorden). De genoemde buurten zijn aan te merken als echte gentrificatiegebieden. Daarmee is de stelling te rechtvaardigen dat in een aantal als gentrificatiegebied te kenschetsen buurten in Rotterdam kunst in de openbare ruime significant aanwezig is en de deelgemeenten hierin een stimulerend beleid voorstaan en hun verantwoordelijkheid nemen, ook al is dat niet als zodanig in beleid vastgelegd.

---

²⁹ Monitor Gentrification 2008, COS

Hoofdstuk III IBC en BKOR

De relatie tussen IBC en BKOR

In het advies *Beelden in de Storm* van juli 2006 is de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur uitgebreid ingegaan op de relatie tussen IBC en BKOR.³⁰ Geconstateerd werd dat beide instituties een verschillende aanpak hebben, maar dat er ook overlappingen zijn en dat er op onderdelen een tendens is om naar elkaar toe te groeien. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseerde op dat moment de activiteiten van beide organisaties meer op elkaar af te stemmen, om te kiezen voor één gezamenlijke aanpak. De Raad zag hier in het bijzonder een rol voor de directeur van het Centrum Beeldende Kunst weggelegd. Op dit onderdeel namen Burgemeester en Wethouders afstand van het advies van de Raad voor Kunst en Cultuur. Het College onderkende eveneens aanzienlijke verschillen tussen IBC en BKOR, somde deze op in een aparte paragraaf van de beleidsnota³¹, maar meende dat samenvoeging van twee uiteenlopende werkwijzen het risico met zich meebrengt dat er een compromismodel ontstaat waarbij de kwaliteit het onderspit zal delven. Het College was van mening dat ook met een aanscherping van het beleid voldoende samenhang te bereiken valt (zoals met een betere communicatiestrategie van IBC, met het afstemmen en verantwoorden van geldstromen).

- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur constateert op dit moment, dat er geen dwingende redenen zijn om af te wijken van de lijn die Burgemeester en Wethouders in 2008 hebben geformuleerd. Uit voorgaande hoofdstukken blijkt dat de opdracht, aanpak en werkwijze van IBC en BKOR verschillen en dat deze verschillen ook relevant zijn. Tegelijkertijd zijn er relatief weinig fricties tussen beide organisaties.³² Er is geen reden om te gaan reorganiseren.
- Wel vraagt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur aandacht voor de positie van de directeur van het Centrum Beeldende Kunst. Deze is verantwoordelijk voor de medewerkers van IBC en beheert ook alle gelden van IBC, niet alleen van het ondersteuningsbudget, maar ook de gelden die nodig zijn voor de realisering van de kunstwerken. De directeur is naar zijn Raad van Toezicht en vervolgens naar de gemeente toe geheel verantwoordelijk voor personeels en financieel beheer. Deze verantwoordelijkheid moet hij daadwerkelijk kunnen dragen. In de praktijk blijkt dat het Centrum Beeldende Kunst te veel wordt gezien als een leverancier van personele ondersteuning, de verantwoordelijkheden van directeur gaan echter verder. De Raad stelt voor, dat in het reglement van IBC of zonodig elders de bevoegdheden van de directeur Centrum Beeldende Kunst duidelijker worden vastgelegd.

Ondanks de reeds zware last is het aantal onderhoudsgevoelige kunstobjecten de afgelopen jaren toch weer toegenomen. Er zijn ongeveer 1200 beelden geregistreerd bij het Centrum Beeldende Kunst. Daarvan kunnen maximaal 650 aangewezen worden als behorend tot de Rotterdamse Beelden Collectie. Daarvan kunnen er 250 wat onderhoud betreft in aanmerking komen voor het

---

³⁰ Advies *Beelden in de storm. Kunst in de openbare ruimte*, juli 2006, pagina 29 en volgende

³¹ Stedelijk beeld - Rotterdam beeldenstad, pagina 34

³² Er heeft zich een incident voorgedaan met betrekking tot het beeld van Naum Gabo voor de Bijenkorf. Dit incident is echter uitgelokt doordat een derde partij het voorstel deed aan het beeld een andere betekenis toe te kennen. Dit incident was weliswaar vervelend, maar legde geen onderliggende structurele problemen bloot.

onderhoudsbudget van Gemeentewerken. 400 vallen onder het maatschappelijk onroerend goed van Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam. Ontzamelen is dus noodzaak.

Het Centrum Beeldende Kunst heeft inmiddels een selectie commissie geïnstalleerd. Naast de 650 beelden die in de Rotterdamse Beelden Collectie worden opgenomen moet het restant, ongeveer 550 objecten worden ontzamd hetgeen kan leiden tot afstoting naar derden of vernietiging. Bij afstoting kan men denken aan deelgemeenten, corporaties en privaatrechtelijke stichtingen die zicht het 'lot' van een kunstwerk aantrekken. In opdracht van het Centrum Beeldende Kunst is begin 2010 een uitgebreid advies opgesteld inzake alle juridische aspecten van het ontzamen van kunstwerken.³³ Om de noodzakelijke transparantie in het ontzamelingsproces te bewerkstelligen is het aan te bevelen de ingestelde commissie een onafhankelijke positie te geven ten opzichte van het Centrum Beeldende Kunst. Dit kan het beste door deze commissie opnieuw te installeren maar dan door het college van Burgemeester en Wethouders.

- Om de transparantie in het ontzamelingsproces te bevorderen beveelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur aan de ontzamelingscommissie opnieuw, maar dan niet door de directeur Centrum Beeldende Kunst, maar door het college van Burgemeester en Wethouders te doen installeren.

---

³³ Advies en aanbevelingen met betrekking tot ontzaming van de collectie kunst in de openbare ruimte van BASE Advocaten, 14 januari 2010

Hoofdstuk IV Samenvatting in conclusies en aanbevelingen

IBC

- Hanteer een duidelijk afbakeningscriterium welke buitenbeelden wel en niet tot de collectie van IBC behoren.
- Verduidelijk de beheersverantwoordelijkheid van de commissie IBC.
- De vraag of IBC voldoende zorg en verantwoordelijkheid heeft betoond voor de collectie kan bevestigend worden beantwoord.
- IBC heeft zich adequaat gericht op de centrale gebieden in de stad. Er zijn de afgelopen jaren gestaag geslaagde nieuwe beelden bijgekomen.
- Wat de IBC collectie betreft adviseert de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur terughoudendheid bij tijdelijke opdrachten en voor zover ze voorkomen een grotere mate van specificiteit voor de locatie.
- IBC heeft in korte tijd haar communicatieve taken sterk geïntensiveerd.
- Voorgesteld wordt het reglement van IBC aan te vullen met de standaardbepaling dat leden voor een periode van vier jaar worden benoemd en éénmaal voor vier jaar kunnen worden herbenoemd.

BKOR

- Als het beheer- en onderhoudsbudget niet toeneemt is ontzaming en/of afstoting van beelden de enige optie, zo stelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vast. Ontzaming is de enige optie om in de toekomst nieuwe beelden toe te kunnen laten. Kunstprojecten die niet leiden tot (semi) permanente beelden verdienen in het toekomstige beleid de voorkeur, zeker in de wijken.
- Deelgemeenten moeten intensiever betrokken worden bij beeldende kunst in de openbare ruimte. Bij verhuizing van beelden naar deelgemeenten dient het bijbehorend onderhoudsbudget mee te verhuizen. Mochten deelgemeenten in de toekomst worden opgeheven dan dient het totale budget door de gemeente te worden overgenomen.
- Bij niet-permanente projecten van BKOR verschuift de aandacht steeds meer naar participatieve projecten.
- Het aantal permanente, onderhoudsgevoelige objecten blijft toenemen. Een nieuwe selectie is, gelet op de beperkte middelen voor onderhoud, noodzakelijk.
- Met de nodige kritische kanttekeningen worden de IBC collectie en de voorgelegde BKOR projecten positief beoordeeld (bijlage 2).
- Het beëindigen van de gemeentelijke percentageregeling is fnuikend voor kunst in de openbare ruimte ondanks dat het aantal zelf geacquireerde projecten nog toeneemt. Nu is vastgesteld dat deze regeling in 2008 zonder discussie door de gemeenteraad is ingetrokken, stelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur voor dit besluit ongedaan te maken.
- De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vindt dat bij toekomstige verdeling van het cultuurplanbudget, waarin de BKV regeling met ingang van de nieuwe cultuurplanperiode opgaat, met het spin-off effect van de huidige BKV regeling rekening gehouden moet worden. Ook bij opname in het cultuurplan dient matching, dat wil zeggen het uitlokken van financiële bijdragen van derden, uitgangspunt te blijven.
- Terwijl kunst en cultuur wel degelijk meehelpen het imago van gebieden in Rotterdam te verbeteren wordt dit op beleidsniveau onvoldoende onderkend. Aan het gemeentebestuur van Rotterdam de taak die rol van kunst andermaal te onderstrepen in beleid en middelen.

- Om diezelfde reden moet Centrum Beeldende Kunst zich inspannen in bepaalde gebieden, met name in Rotterdam-Zuid, kunstenaars met een 'iconische waarde' te betrekken bij de ontwikkelingen.
- In BKOR projecten spreekt het verleden van een gebied als inspiratiebron voor de toekomst een toenemende rol.
- In BKOR projecten is in toenemende mate sprake van bewonersparticipatie, maar niet over de gehele linie. Een aantal projecten speelt zich op een dusdanig abstractieniveau af dat van betrokkenheid van of herkenbaarheid voor de bevolking niet of nauwelijks sprake is.
- In 'wijken in beweging' is kunst in de ruimte veelal significant aanwezig. Dat duidt niet automatisch op een oorzaak-gevolg relatie. Die ontstaat wel als opdrachtgevende partijen het belang van kunst onderkennen. In sommige deelgemeenten is daar sprake van.

Relatie Centrum Beeldende Kunst BKOR en IBC

- Er is momenteel geen dwingende reden om de verhouding tussen IBC en BKOR te wijzigen.
- Voorgesteld wordt om in het reglement van IBC of zonodig elders de bevoegdheden van de directeur Centrum Beeldende Kunst duidelijker vast te leggen.
- Om de transparantie in het ontzamelingsproces te bevorderen is het aan te bevelen de ontzamelingscommissie (eerder ingesteld door de directeur Centrum Beeldende Kunst) nu door het college van Burgemeester en Wethouders te benoemen. Een onafhankelijke commissie bevordert transparantie van beleid.

Bijlage 1 Samenvatting van het boek *Welk Werk Waar* van de afdeling BKOR

In het advies *Beelden in de Storm* van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, wordt als tweede punt geconcludeerd dat de afdeling BKOR (evenals de IBC) meer werk moet maken van 'goed opdrachtgeverschap'. Hieronder wordt verstaan:

"Het begrip 'goed opdrachtgeverschap' valt uiteen in twee belangrijke componenten. De ene component is gericht op de kwaliteit van het product, de andere op de kwaliteit van het proces. Een opdrachtgever formuleert enerzijds de eisen die aan de output van het productieproces moeten worden gesteld: functionele kwaliteit, esthetische kwaliteit; het proces is erop gericht om voldoende draagvlak te creëren bij alle betrokkenen (kunstenaar/ontwerper, financiers, gebruikers, omwonenden, passanten)."

Specifiek met betrekking tot de afdeling BKOR wordt het volgende opgemerkt:

"De afdeling BKOR legt daarentegen het accent sterk op het proces van totstandkoming van een kunstwerk. Zij stelt strenge eisen aan de kwaliteit van de kunstenaar als regisseur van een proces waarbij alle stakeholders op evenwichtige wijze aan hun trekken komen. De afdeling kan echter niet goed duidelijk maken hoe haar artistieke selectiemechanisme functioneert. De keuze van de kunstenaar geschiedt niet op een publiek controleerbare wijze en de inhoudelijk-artistieke criteria waaraan het gerealiseerde werk moet voldoen zijn niet helder."

In het advies dat de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur uitbracht lag het accent dus op 'goed opdrachtgeverschap' in termen van zowel kwaliteit van het proces als kwaliteit van het product. De BKOR stelde strenge eisen ten aanzien van de kwaliteit van het proces maar bleef onduidelijk over de bewaking van de kwaliteit van het product.

Het Centrum Beeldende Kunst/BKOR reageerde op deze vragen in december 2010 zeer uitvoerig met het *Welk Werk Waar* dat naar eigen zeggen beschouwd moet worden als een zeer uitgebreid en onderbouwd antwoord op de hierboven geformuleerde vragen naar goed opdrachtgeverschap en betrokkenheid van stakeholders en de kwaliteit van de projecten. De concrete uitingsvorm van de in gang gezette projecten in de vorm van harde, fysieke projecten komt, ondanks het bijgevoegde uitvoerige fotomateriaal, in de publicatie minder tot uitdrukking. Sterker nog, in de meeste projecten is het streven gericht geweest op niet meer dan tijdelijke uitingsvormen en soms zelfs daar niet op. Het proces als zodanig kan worden beschouwd als het kunstwerk in de openbare ruimte met de registratie daarvan op cd of dvd als stoffelijke uitdrukking. En als er al concrete uitingsvormen zichtbaar werden worden die door de toeschouwer helemaal niet als kunstwerk beleefd. Zo is bijvoorbeeld weinigen bekend dat de 's avonds groen verlichte kubus op de graansilo aan de Rijnhaven onderdeel is van het DeLi-Light project op Katendrecht. In dit project waren proces en uitingsvorm nauw met elkaar verweven.

In *Welk Werk Waar* worden een 15-tal projecten beschreven die tussen 1991 en heden in Rotterdam hebben plaatsgevonden. Het is geen willekeurige selectie. Met dit boek maakt het Centrum Beeldende Kunst duidelijk dat de beschreven BKOR projecten allemaal actief hebben bijgedragen of nog steeds bijdragen aan stad-gebiedsontwikkeling. Van belang is de opvatting dat openbare kunst steeds minder een kwestie van het gespecialiseerde commissieoordeel is en steeds meer onderdeel van een breed proces, waarbij de kunstenaar in plaats van een *volgende* veeleer een *sturende* rol heeft gekregen. Kunst wordt aldus een zaak van de vier 'in's': *interesse* (kunst staat daadwerkelijk midden in de samenleving), *interactie* (de betekenis van de kunst ontstaat in de wisselwerking van actoren), *initiatief* (individueel en collectief brengt kunst betrokkenen in beweging), *intermediair* (kunst smeedt coalities tussen professionals en burgers). Het boek durft de stelling aan dat

Rotterdam maatgevend is geworden in de mate waarin passie en professionaliteit door middel van kunst betrokken zijn bij gebiedsontwikkeling.

In hoeverre dit opgaat voor alle 290 projecten die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd is moeilijk vast te stellen, tenzij men al die projecten stuk voor stuk zou beoordelen. Wat de 15 in het boek opgenomen projecten betreft kan echter worden gesteld dat in een groot aantal gevallen actieve uitwisseling van ideeën heeft plaatsgevonden of nog steeds plaatsvindt met bewoners. Projecten hebben waarneembare invloed op hun omgeving: soms in concrete uitingsvorm, maar veel vaker in de vorm van plannen, voorschriften en visies op toekomstige ontwikkelingen die ook voor professionals in andere disciplines (stedenbouwkundigen, ontwerpers, architecten) van nut zijn of zijn geweest. In enkele gevallen werden bewoners expliciet uitgenodigd om zelf bijdragen te leveren, locaties aan te geven of commentaar te leveren.

Eén project werd door het ministerie van VROM als voorbeeld aangewezen in het Stimuleringsprogramma Intensief Ruimtegebruik (het Muizengatje). Kunstenaars werkten interdisciplinair samen met deskundigen op het gebied van stedenbouw, architectuur, milieu, natuur en mobiliteit. In het boek geldt dit project binnen het Centrum Beeldende Kunst als 'voorbeeldig' vanwege het discipline overstijgend karakter, de reikwijdte en de consequente denktrant. Veel projecten hebben een tijdelijk of vluchtig karakter. Een voorbeeld daarvan is het project Something about Charlois dat een tijdelijke beeldenroute van sitespecifieke, veranderlijke 'beelden' opleverde. Kunstwerken worden hier in het voorbijgaan niet noodzakelijkerwijs als kunstobjecten opgemerkt, een tendens die we ook bij andere projecten tegenkomen. Het gaat bij dit soort projecten niet zozeer om de artistieke betekenis van het object in de ruimte als wel om de beleving van de openbare ruimte. Door met tijdelijke objecten de aandacht te vestigen op bepaalde plaatsen of verschijnselen werd kunst de wegbereider van een nieuwe beleving van het publieke domein.

Vaak stond de identiteit van een wijk centraal. Dit is bijvoorbeeld het geval in project Van Vlinderbuurt tot Takkenbuurt waarbij kunst tot taak kreeg mee te helpen aan de vorming van identiteit van een sterk veranderende wijk. Met opvallende ingrepen (soms ook hele kleine zoals in de Takkenbuurt bronzen takjes aan de voorgevels van huizen) in de omgeving probeerde de kunstenaar nieuwe verhalen op gang te brengen en bracht hij soms nieuwe 'verhalen over en in de wijk' tot stand. Een andere wijk in transitie is Nieuw-Crooswijk. Door alle veranderingen kwam de 'ziel' van de wijk in het geding. Met het project Dwaallicht werd door Jeanne van Heeswijk aan die verontruste ziel vorm en inhoud gegeven. Ook hier waren niet de uitingsvormen maar vooral het proces om daartoe te komen van belang. Het boek spreekt over dit project van "een haast sociologische studie naar de recente geschiedenis, een participierend onderzoek naar de identiteit van de buurt die door de vernieuwing verdwijnt".

Verhalen in de wijk werden, net zoals hiervoor in de Vlinderbuurt, ook beoogd met het project Fascinatio, de gelijknamige wijk in Capelle aan den IJssel. In deze nieuwbouwwijk, die geen specifiek karakter had en ook geen traceerbare geschiedenis, werd door middel van een aantal aan literatuur onderhevige kunstobjecten een verhaal over de wijk 'op gang geholpen'. Daarbij werd kunst nadrukkelijk niet gezien als middel om allerlei problemen in een sterk veranderende wijk op te lossen; een bewustzijn dat ook in andere projecten verwoord wordt. Het project De zeespiegel en de polder in Nesselande is enigszins vergelijkbaar met Fascinatio. Een aantal concrete kunstobjecten boden helderheid omtrent de geschiedenis van een gebied en daarmee de identiteit. Geschiedenis stond ook centraal in het project De Singelfamilies van Rotterdam. Hoewel hierdoor het bewustzijn van de betekenis van herstructureringsplannen toenam leidde dit niet automatisch tot acceptatie van die plannen.

Het project voor een Pierre Bayle monument in Crooswijk had net zo goed ergens anders kunnen spelen. Het project wordt niet primair bepaald door de omstandigheden op een specifieke plek maar veel meer door processen van ingrijpende veranderingen. Crooswijk is zo'n wijk, maar ook elders zijn wijken in transitie. Tot het project behoren, naast verschillende materiële uitingsvormen, zoals in brons uitgevoerde 'houten' banken met de beeltenis van Bayle, ook immateriële onderdelen zoals lesmateriaal voor scholen. Het kunstwerk moet in de ogen van de betrokken kunstenaar Paul Cox meer zijn dan een 'ding', dus een 'Denkmal' zijn, een activiteit die aanzet tot denken en reflectie.

Het project DeLi-Light liet in de meest letterlijke zin nieuw licht schijnen op een andere wijk in transitie, Katendrecht. In fases werden verschillende lichtsculpturen bedacht, sommigen volstrekt autonoom, anderen als variatie op (niet helemaal) gewone straatverlichting. Een van de projecten is uitgemond in een ontwerp voor een speciaal lichtarmatuur dat in nauw overleg met Gemeentewerken en bewoners verder wordt ontwikkeld, waarbij het Centrum Beeldende Kunst opmerkt "dat ze zich tot haar eigen verbazing op het terrein van de productontwikkeling heeft begeven".

In het project Tuinenroute in Hordijkerveld leverden een ontwerper publieke ruimte en een landschapsarchitect ontwerpen voor de inrichting van openbare ruimte met het accent op groenvoorzieningen. De invloed van de 'kunst' was hier vooral het experimenteren met wijze en vormen van inrichting met groenvoorzieningen maar ook straatmeubilair, kortom een totaal 'social design'.

De combinatie van versterking van de identiteit, reflexie op de herkomst en grondgedachten van een wijk en materiële uitingsvormen zijn aanwezig in het project Raamvertellingen in Pendrecht. Verschillende kunstenaars werden hier, zonder dat dit als een aanslag op hun autonomie werd ervaren, 'gedwongen' tot een gezamenlijk en coherent eindresultaat: een aantal raampanelen in van de sloop geredde, voor de wijk kenmerkende flats. De minister van Werk, Wonen en Integratie heropende deze woningen in de wijk die op deze manier 'nu eens positief' in het nieuws kwam.

In Zestienhoven werd met het project Verbeelding van de buitenplaats een 'curator groenvorming en kunst' aangesteld. Vanuit een cultuurhistorische studie van het gebied stuitte deze op het begrip 'Ferme Ornée'; een buitenplaats waarin naast woongenot ook plaats is voor vermaak, vertier en economische functies. In de visie van de curator konden in de plannen zowel boerderijen, boomgaarden als de verkeerstoren van vliegveld Zestienhoven een plaats krijgen. Volkstuinen kregen een plaats als openbaar groen (of andersom) en een gestyleerde ooievaarspoet met daarop een ooievaarsnest werd het markeerpunt voor een stukje veenweide dat als vogelbroedgebied zou fungeren. Het concept van de 'Ferme Ornée' is door andere ontwikkelaars en ontwerpers in de wijk als 'goed werkbaar overkoepelend concept' overgenomen. Ook dit project is een duidelijke combinatie van denken en uitingsvorm.

Bij het project Whispering Garden op de Wilhelminapier was anders dan de overige projecten wel degelijk sprake van een plan voor een groot in de omgeving goed passend, als 'esthetisch ornament' gekenschetst kunstwerk van Lars Spuybroek, maar dan wel als onderdeel van een totaal kunstprogramma op de Wilhelminapier gebaseerd op een gebiedsanalyse waarin windhinder een belangrijke rol speelt. Overigens had het kunstwerk bewust niet het doel te fungeren als oplossing voor het windprobleem danwel andere problemen, hooguit als accentuering van de situatie ter plekke. Die pretentie hebben de andere in het boek opgesomde projecten ook niet. Vaak is er wel sprake van 'gelegenheid tot reflectie', 'blootleggen van verborgen betekenissen' enzovoort. Maar verder reikt het oogmerk van een BKOR project doorgaans niet. Om met Lars Spuybroek zelf te spreken: "Een kunstwerk mag

best praktisch, dienstbaar en instrumenteel zijn zolang het er maar niet uitziet als een oplossing". Ondanks een enthousiast onthaal door de omgeving is dit werk op grond van allerlei praktische bezwaren uiteindelijk toch niet gerealiseerd.

In project Aquarel voor enkele metrostations in Prins Alexander was het de bedoeling verbeteringen aan te brengen in de situering van de metro in zijn omgeving vooruitlopend op ingrepen in het kader van langere en veelomvattende besluitvorming van bestemmings- en inrichtingsplannen. Het project leidde tot een visie die mogelijkheden biedt de inpassing van de metro en zijn stations in het gebied te verbeteren. De visie richtte zich vooral op aanlooproutes, ontsluitingswegen, voor- en achterpleinen, kortom de 'mat' van metrostations. Een van de kunstenaars van buro MA.AN die het project uitvoerde omschreef de inbreng van beeldende kunstenaars als het specifieke vermogen "om over de rand van de emmer te kijken". Omdat kunstenaars geen last hebben van de conventies van hun werkomgeving kunnen zij met een bredere blik naar een gebied kijken. In hoeverre dit project concrete uitingen heeft voortgebracht is onbekend.

In de geest van de zienswijze dat projecten in de openbare ruimte voor wat betreft hun betekenis voor het gebied meer moeten worden gewogen, ligt het accent meer op het proces dan op de concrete uitingsvormen. Het boek is beschrijvend en analyserend, niet oordelend en bevat veel (kleine) afbeeldingen die vooral betrekking hebben op datgene wat aan ideeën en schetsen werd geopperd en biedt beelden van momenten waarop mensen in het kader van het project in beweging kwamen. Afbeeldingen van concreet gerealiseerde ingrepen of afgeleverde objecten zijn voor- en achterin het boek te vinden.

Bijlage 2 Oordeel deskundigen

Oordeel I

IBC

A *Stadsentree Zuidplein*

Er lijkt een kloof tussen de reputatie van de kunstenaars en de aard/status van de opdracht of locatie.

B *Publiek (documentatie)*

Een prima mix van Nederlands en internationaal. De kwaliteit van het werk is regelmatig en hoog. En de drie kunstenaars lijken in een 'expansieve' fase van hun carrière, hetgeen goed is voor de uitstraling van het project. Samenhang in de werken is er doordat ze zich alle drie met licht bezighouden: als schijnsel, in breking, al dan niet ten dienste van transparantie en (uit)straling. Het idee van een 'tentoonstelling' van werken in de openbare ruimte heeft voor- en nadelen. Men kan zich afvragen of er in de openbare ruimte überhaupt wel sprake is/kan zijn van een 'publiek'? Dit veronderstelt een vorm van gezamenlijkheid, van bewustzijn die er niet is. Ten slotte de vraag of het experiment, het onderzoek waarvan sprake is ("welke mogelijkheden er zijn voor de hedendaagse kunst om in te spelen op de actualiteit van de stad") ook daadwerkelijk plaatsvindt.

C *Cascade, Atelier van Lieshout*

Een prima maar niet uitzonderlijk beeld, is rijk aan relevante referenties (Rotterdam, uitbuiting, olie, haven, peak oil) welke door de passerende burger 'gelezen' kunnen worden. Relevant maar weinig vernieuwend. Locatie is prachtig .

D *Schetsontwerpen voor Coolsingel-as*

Prima kunstenaars. Zonder de specifieke opdrachtformulering valt er eigenlijk niet te oordelen over dit project. Het project 'GRRR, Jamming Squeak' van Pivi (een opnamestudio/podium) belooft wekelijks een programma te verzorgen en open te staan voor mensen en groepen uit de samenleving, maar via de media is geen grote activiteit af te lezen.

BKOR

A *Welk Werk Waar*

Is op zich een informatief boek met algemene teksten en dossiers die inzicht geven in aanleiding, ontstaansgeschiedenis en achtergrond van projecten. Maar de perceptie van de projecten is er niet uit af te lezen. De vraag naar de mate waarin het werk/project toegeëigend wordt door de doelgroep(en) wordt in dit boek niet beantwoord.

B *Katendrecht Deli-Light*

Samenwerking met de deelgemeente lijkt positieve effecten en een lange termijn werking te hebben. Tussen de regels door proeft men toch distantie tussen kunstprogramma en doelgroep.

C *Nieuw Crooswijk, Pierre Bayle monument*

Teveel en te langdurig 'onderzoek'. Urgentie van de locatie is 'fragwürdig': heeft Nieuw-Crooswijk echt een nieuwe identiteit nodig? In relatie tot de beoogde omgeving: een erg literair, intellectueel en westers project.

D *Hordijkerveld, Tuinenroute*

Maakt ogenschijnlijk gebruik van de 'kunst-positie' die vanuit ongebondenheid/vrijheid een integrale aanpak mogelijk maakt en verbindingen kan leggen. Over het toe-eigenen door burgers valt ook hier niets te zeggen.

E *Pendrecht, raamvertellingen*

Tot stand gekomen via een bescheiden en overzichtelijk traject. Het project lijkt zijn kwaliteit te ontleen aan de wijze van voorbereiding (atelier waarin kennis is overgedragen, overleg tussen kunstenaars heeft plaatsgevonden en

praktische afwegingen konden worden gemaakt), aan de keuze van de het team ('ateliermeester' en kunstenaars) en aan betrokkenheid van dit team en de ondersteunende partijen. De kunstwerken die uiteindelijk gerealiseerd zijn refereren in hun vorm (vormtaal, maar ook de decoratieve en toegepaste verschijningsvorm) aan de Wederopbouw, maar hebben een hedendaagse uitstraling. Als geheel vormen ze een terughoudende ingreep in de gerenoveerde architectuur én de omringende openbare ruimte. Mooi, relevant, verfraaiend en ter zake doend project.

F *Park Zestienhoven, Verbeelding van de buitenplaats*

Een persoon heeft als artistiek curator de complexe rol van curator/intendant/bemiddelaar/kunstenaar moeten innemen. Deze is tot een overkoepelend concept gekomen dat interessante aspecten heeft en een mooi motto, namelijk *Ferme Ornée*, maar dat kennelijk niet gezaghebbend is (geweest). Moeizame acceptatie door het ontwerpteam en de besluitvormende partners.

G *Dune, Studio Roosegaarde*

Een mooie interactie van Centrum Beeldende Kunst met Studio Roosegaarde die vorm heeft gekregen in a) het faciliteren van de ontwikkeling van een experimenteel 'product', en b) het plaatsen van een specifieke versie van het 'product'. Er is positie gekozen tussen kunst, straatmeubilair en productontwikkeling en is daarmee volkomen eigen, maar niet 'vervreemd' van de samenleving. Een perfecte plaatsing en toepassing dankzij een ruime kunstopvatting.

Oordeel II

De projecten en uitgevoerde werken brengen kwaliteitsvolle beeldende kunst in de openbare ruimte. Dit verbindt enerzijds de ambitie van IBC Rotterdam en anderzijds de ambitie van de gemeente Rotterdam een hoogwaardige collectie beeldende kunst in de openbare ruimte te realiseren. Weinig Nederlandse steden voeren hierin zo'n consistent beleid. Niet alleen zijn de afzonderlijke werken van hoge kwaliteit, ook de inhoudelijke gronden waarom ze zijn gerealiseerd getuigen van kwaliteit in de zin van kwaliteitsvolle publieke waarde. Deze waarde is aantoonbaar zichtbaar op de wijze waarop de werken de publieke ruimte articuleren en diepere betekenis geven, alsof het een buitenmuseum betreft dat voor het publiek bijzondere ontmoetingen nastreeft. Het museale is in die zin te herleiden tot het vermogen van individuele werken en projecten om in de omgeving op te gaan en aan de andere kant op te vallen door eigenheid en individualiteit zoals individuele collectiestukken in een museum omringd door andere stukken ook voor zich zelf kunnen spreken. In zekere zin is de inmiddels gerealiseerde collectie divers en consistent museaal. Rotterdam is wellicht met de IBC als boegbeeld het grootste binnenstedelijke Kröller Müller van Europa. 'Ontmoetingen' lijkt daarbij het centrale thema te zijn versterkt door de bijdragen van Stichting Kunst en Openbare Ruimte (SKOR). De sculptuur *Sylvette* van Picasso uit 1970 aan het Stationsplein was kenmerkend plus een metafoor voor de destijds door Rotterdam getoonde ambitie om beeldenstad te zijn..

Er lijkt in de uitwerking van de programma's van IBC en BKOR sprake te zijn van afstemming van wie wat doet, waar en welke kunstenaars betrokken worden of hoe ontzamd moet worden. Dit komt helder naar voren. Het is van evident belang dit aspect als kwaliteitsvol mee te laten wegen. Het geeft namelijk het hele beleid van kunst in de openbare ruimte haar publieke relevantie. Het geeft de stedelijke contour ook haar accenten en details. Daarbij oogt de bijpassende ontsluiting van informatie per werk en project verzorgd en met oog voor details uitgevoerd, van hoog niveau en publieksvriendelijk qua tekst en uitleg, zowel via drukwerk als website.

De gemeente Rotterdam staat voor een belangrijke uitdaging het reeds gevoerde en uitgevoerde beleid kunst openbare ruimte via Internationale Beelden Collectie en Centrum Beeldende Kunst/BKOR Rotterdam op eenzelfde niveau te continueren en te waarborgen.